

mezinárodní politika

politika

Lidská práva jako profilové téma české zahraniční politiky

04 Kulatý stůl: Česká zahraniční politika 10 Lidskoprávní zahraniční politika v době před i po koronaviru
14 Český mužský model lidských práv a ženskopravní paradoxy v roce 2020 18 Vývoz zbraní: Slepá skvrna české lidskoprávní debaty 22 Zbavovanie sa koloniálneho dedičstva 26 Česká podpora lidských práv v Číně po 30 letech 31 Polemika k lidským právům 44 Uzbekistán se otvírá. Ale kam a pro koho? 48 Příčiny humanitární krize myanmarských Rohingů 52 Lidská práva v Austrálii 54 O Databázi expertek na zahraniční politiku

03 > 2020

Editorial

Vážení čtenáři, přinášíme vám poslední letošní číslo Mezinárodní politiky.

Tentokrát jsme se v něm zaměřili na řadu fenoménů hýbajících veřejným prostorem. Některé, jako lidská práva nebo zbrojení, se do něj periodicky vrací, jiné, jako tematizace podílu žen na zahraniční politice nebo problém (de)kolonialismu, se v něm objevily relativně nedávno. Všechny však mají společné to, že je třeba o nich vést diskusi. Jak se ale ukazuje např. právě na problematice lidských práv v zahraniční politice, jsou diskuse, které můžeme považovat za uzavřené a vyřešené, ale jen do té doby, než nás slovy klasika popadnou za límec a vyhodí dočasně na mráz. Pak s údivem zjistíme, že u části české veřejnosti začínají rezonovat představy o lidských právech, jež jsme již dlouho měli za překonané. Text Petra Druláka je vyjádřením této perspektivy, o reakci na něj jsme požádali Šimona Pánka a Gabrielu Svárovskou. Tím se nám ke stávajícím rubrikám přidal nový formát – polemika. Mimo lidskoprávní linii per se, bych ráda vyzdvihla prostor, který jsme v tomto čísle věnovali již zmíněnému ženskoprávnímu tématu. Kromě přehledového textu od Míly O’Sullivan je to i např. recenze na databázi expertek, která představuje originální projekt cílící na rozšíření hlasů v české expertní debatě. Věřím, že články našich autorů přinesou nové pohledy a podněty pro veřejnou diskusi.

Česká zahraniční politika

Jan Hornát je ředitelem Katedry severoamerických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. V současnosti se zaměřuje zejména na americkou zahraniční politiku, transatlantické vztahy a status a vnímání demokracie v USA a EU.

Věra Jourová je česká politička a právnička. Vystudovala teorii kultury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a právo na Právnické fakultě tamtéž. V letech 2014–2019 byla evropskou komisařkou pro spravedlnost, ochranu spotřebitelů a otázky rovnosti pohlaví. Od 2019 je místopředsedkyní v komisi Ursuly von der Leyenové. Jejím novým portfoliem je dodržování evropských hodnot a transparentnosti.

Kateřina Kočí v současné době působí na Vysoké škole ekonomické, zároveň pracuje jako přidružená výzkumná pracovnice Ústavu mezinárodních vztahů. Věnuje se zejména oblasti Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU, dále problematice rovných příležitostí v diplomacii.

Ondřej Slačálek je politolog a novinář. Působí na Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Zaměřuje se na teorii mezinárodních vztahů, sociální hnutí, politický terorismus, analýza diskurzu a problematiku ideologie.

Linda Sokačová je socioložka a expertka na sociální a rodinnou politiku. Dlouhodobě působí v oblasti lidských práv a rovných příležitostí. V současné době je ředitelkou Amnesty International Česká republika.

— Měla by Česká republika ve své zahraniční politice prosazovat lidskoprávní linii, a pokud ano, je vůbec možné se vyvarovat selektivního přístupu v jejím uplatňování? Jak zajistit, aby podpora občanské společnosti vedla k dlouhodobé a udržitelné demokratizaci?

Jan Hornát: Česká zahraniční politika by lidskoprávní komponent obsahovat měla, a to zejména proto, že taková politika působí nejen směrem navenek, ale i „dovnitř“ – tedy napomáhá utužovat naši demokratickou identitu. S trochou nadsázky lze v tomto ohledu říci, že ani nejde tolik o to, čeho lidskoprávní politika v třetích zemích prakticky dosáhne, ale že posílí zmíněné hodnoty i v české společnosti. Samotným odsouzením lidskoprávních přestupků a nedemokratického chování v cizí zemi předesíláme, že takové jednání nechceme tolerovat ani „doma“. K druhé části otázky: různé studie ukazují, že lidskoprávní politika a podpora demokracie ve třetích zemích vlastně není příliš úspěšná, a i ze strany autoritářských režimů se její vliv výrazně přeceňuje – rozhodně tato politika sama o sobě nepůsobí demokratický převrat. K čemu ale přispívá, je vytvoření potenciální politické opozice uvnitř cílového státu. V momentě, kdy se sejde v historickém momentě řada dalších faktorů, které vedou k destabilizaci režimu, se takto podporovaná opozice může relativně rychle zmobilizovat a přispět k vytvoření nového, ideálně demokratického systému.

Věra Jourová: Na prvním místě musím vymezit, že mé odpovědi se v žádném případě netýkají politiky vlády České republiky, kterou nemohu z mé pozice komentovat. Pouze se vyjadřuji k obecným principům ideální zahraniční politiky ČR. Co se týká této otázky, ano, rozhodně měla. Jedná se jednak o tradici, v níž má náš vládní i nevládní sektor velkou, ba dokonce i v mezinárodním srovnání mimořádnou praxi, a také jde o tradiční závazek daný naší historickou zkušeností. A bude to také ve shodě s linií evropskou, kdy prosazování lidských práv a demokracie je důležitou součástí zahraniční politiky EU. Domnívám se ovšem, že je také potřeba zaměřit se trochu více dovnitř ČR a lépe a intenzivněji vysvětlovat kořeny, důvody a smysl lidskoprávních politik a zahraničních aktivit. Demokratizaci musíme podporovat nejen v zahraničí, ale i doma, jedná se o permanentní proces – společný i všem vyspělým demokraciím.

Kateřina Kočí: Lidskoprávní linie byla dlouhou dobu významnou devízou české zahraniční politiky. Česká republika těžila ze své minulosti,

především z odkazu na Chartu 77 a období studené války. Podíváme-li se na základní koncepční materiály, související s problematikou lidských práv v české zahraniční politice, konkrétně Koncepti zahraniční politiky ČR a Koncepti podpory lidských práv a transformační spolupráce z roku 2015, je patrné, že lidskoprávní linie je v české zahraniční politice stále přítomna. Přes debatu odborné veřejnosti, která proběhla v roce 2014, neznamenala zahraniční politika v této oblasti žádný výrazný zlom, došlo spíše k potvrzení dosavadního kurzu až na určité prvky rozšíření pohledu, a to především o sociální práva.

Je však třeba poukázat na to, že lidskoprávní agenda je politizovaná, a v posledních letech také čím dále více polarizovaná. Ani v rámci české odborné veřejnosti, jak je zřejmé i z výše uvedené diskuse, neexistuje konsenzus, jenž nalezneme v některých jiných zemích, působících v oblasti lidských práv a rozvojové či humanitární pomoci desítky let (např. Švédsko). Toto je také hlavní příčina, proč se dle mého názoru nelze v současnosti ani v budoucnosti vyvarovat selektivního přístupu v jejím uplatňování. Navíc tomu také přispívá i skutečnost, že česká zahraniční politika je bohužel v současnosti poměrně roztržštěna a její aktéři sledují zcela odlišné cíle. Otázka lidských práv je tak nejen nekonzistentní, ale mnohdy se více než efektivním nástrojem stává prostředkem ke zviditelnění některých aktérů.

Ondřej Slačálek: Bylo by krásné, kdybychom byli schopni a ochotni nezištně přispívat k posilování lidských práv u nás a ve světě. Je třeba, aby toto bylo úsilí různých sociálních hnutí a aby v tomto smyslu ovlivňovala i politiku. Ale mluvit o „lidskoprávní linii“ zahraniční politiky hrozí kompromitací lidských práv, jejich zapletením do zájmů jedněch států proti jiným – nebo přinejmenším do morálního násilí demonstrací jejich nadřazenosti.

Když Tomáš Garigue Masaryk tvrdil, že smyslem českých dějin a tedy i české politiky je „humanita“, odpověděl mu Josef Pekař, že pokud něco patří

celému lidstvu, nemohou si k tomu některé národy nárokovat jakýsi privilegovaný přístup. I nám, kterým je Masaryk mnohem sympatičtější než Pekař, musí tato otázka vrtat hlavou, zejména pokud jde o lidská práva. Pokud pokládáme starost o lidská práva za jakýsi náš trademark, jedná se o narcistní zneužití, které popírá univerzalizmus lidských práv.

Jakou váhu dnes může mít obrana lidských práv ze strany bohatých zemí, které nadřazují životní styl částí svých občanů nad naprosto základní práva obyvatel chudých zemí? Jakou váhu může mít lidskoprávní kritika zemí, které dokázaly být lidskoprávně velmi přísné na maličkou Kubu a ani neceknot o Guantánamu či Abú Ghraib, či popř. o „právu na život“ více než milionu obětí americké „války proti teroru“? A co zbylo z celé evropské oddanosti „lidským právům“ během uprchlické krize a v uprchlických táborech na evropském území? Snad by západní země mohly obnovit svou lidskoprávní věrohodnost, kdyby dokázaly participovat na praktickém dialogu o tom, co znamenají a budou znamenat základní lidská práva v klimatické krizi. Ale lze to od nich očekávat?

— Jak se slučuje vývoz zbraní s českou zahraniční politikou? Na jedné straně ČR zohledňuje lidskoprávní linii, na straně druhé z nedávných událostí např. ve východní Evropě jsme viděli, že běloruský režim proti demonstrantům využíval zábleskové granáty české výroby, stejně tak se houfnice DANA objevily ve válce o Náhorní Karabach.

Jan Hornát: Obecným cílem zahraniční politiky by měla být obhajoba a prosazování zájmů všech občanů, popř. jejich většiny. To znamená, že nesmí zastávat pouze úzké zájmy jedné skupiny obyvatel (ať to jsou zastánci, či odpůrci vývozu zbraní), nebo dokonce jedinců. Nelze tedy stavět do vzájemného rozporu lidskoprávní aspekt zahraniční politiky a vývoz zbraní, který je bezpochyby důležitý pro zaměstnanost a HDP České republiky. Vývoz zbraní je spíše technický problém – jde o nastavení parametrů pro export. Pokud budou transparentní a efektivní metody kontroly vývozu zbraní, které v důsledku budou směřovat ideálně takovým aktérům, jež je nikdy nepoužijí (maximálně pro výcvik a zejména nikdy proti vlastním obyvatelům), tak je v zájmu ČR zbraně vyvážet.

Internacionalistická obrana lidských práv je důležitým lidským i politickým cílem, byl ale zdiskreditován. Dnes jsme svědky poněkud smutné debaty mezi nostalgiky po havlovském morálním narcismu, jenž k této diskreditaci silně přispěl, a servilitou vůči zahraničním despotům a domácím oligarchům parazitující na této diskreditaci. Má-li mít obrana lidských práv smysl, je třeba najít třetí pozici. Snad k ní přispěje debata, kterou lze očekávat po vydání průkopnických textů Samuela Moyna v češtině.

Linda Sokačová: Jednoznačně měla. K respektování a prosazování lidských práv jsme se zavázali v rámci mezinárodních závazků. Ale i kdyby ne, je to povinností každé země, která chce přispívat k rozvoji demokracie ve světě, ale i u „sebe doma“. Nelze se asi nikdy vyhnout tomu být selektivní ve smyslu výběru priorit. Je ale nepřijatelné, pokud je selektivita založena výhradně na obchodních zájmech či mocenských vztazích a zvláště pokud kvůli tomu vlády přivírají oči nad porušováním lidských práv a ničením životů.

Věra Jourová: Nemohu komentovat konkrétní případy. Existuje solidní korpus práva a závazků týkající se mezinárodního prodeje a transferu zbraní, a ten by měl být dodržován – s odpovědností a transparentností na obou stranách prodeje. Ty jsou v konečném důsledku na jednotlivých státech.

Kateřina Kočí: S ohledem na výše uvedenou charakteristiku současné lidskoprávní agendy v české zahraniční politice se jedná o okolnost, která není překvapivá, ba naopak odráží stav současné zahraniční politiky České republiky jako celku. Tedy politiky, jež nemá jasně nastavené priority ani cíle. Znamená to proto, že ani ve svém přístupu k lidským právům si Česko nepočíná zcela konzistentně.

Ukazuje se to nejen na vývozu zbraní do konfliktních oblastí, jako jsou Bělorusko a Náhorní Karabach. Zároveň to ale vyplývá i z neochoty ČR respektovat některé závazky z oblasti lidských práv, jež pro ni nebyly nutně příjemné. V nedávné minulosti se jednalo např. o oblast migračního a uprchlického práva.

Současným trendem v oblasti české zahraniční politiky je i rostoucí role aktérů, kteří lidským právům příliš velký význam nepřikládají. Ti v zahraniční politice sledují zcela odlišné, zejména materiální zájmy. V obecné rovině upřednostňují spíše rozvoj ekonomické diplomacie. To je samozřejmě zcela legitimní přístup, nicméně by se neměl schovávat za agendu lidskoprávní, jež v současnosti slouží spíše jako morální pozlátka. Česká zahraniční politika by měla zaujmout jednoznačný postoj a otevřeně se přihlásit k jedné z linií.

Druhým aspektem je působení ČR v rámci EU, která otázku lidských práv a jejich šíření považuje za jeden z významných prvků své role ve světě. S tím souvisí i aktivity v rámci jejího sousedství, kde se dlouhodobě soustředí mj. i na podporu občanské společnosti a snaží se přispět k postupné demokratizaci svých východních partnerů. V mnohých aktivitách je zapojena i Česká republika, což zcela odporuje dílčím českým zájmům a exportu zbraní do regionu. I z této perspektivy by pak česká zahraniční politika měla k otázce přistoupit. Signály, jež dlouhodo-

— Co si myslíte o feministické zahraniční politice? Může to být reálná cesta i pro českou zahraniční politiku?

Jan Hornát: Každá veřejná politika potřebuje domácí legitimitu, a já se domnívám, že v tuto chvíli není česká společnost na přijetí takové politiky připravená. Přitom jde spíše o sémantický problém – termín totiž sám o sobě bohužel u velké části společnosti evokuje různé ideologické konotace, a je tak zatížen i všelijakými dezinterpretacemi. Ve skutečnosti je však hlavním cílem takové politiky zamezit nerovným dopadům konfliktů, environmentálních změn a socio-politických transformací na ženy a dívky – to není otázka ideologie, ale univerzálního humanismu. Není však nutné tento termín explicitně veřejně používat, neboť postupnými kroky se cíle feministické zahraniční politiky stejně dostávají do „mainstreamu“ zahraniční politiky většiny členských států EU – byť asi ne tak rychle a systematicky, jak by bylo potřeba.

bě ČR na unijní úrovni vysílá, jsou velmi nekoherentní a pro ostatní členské státy nečitelné, čímž se pro ně ČR stává velmi složitým partnerem.

Ondřej Slačálek: Dlouhodobě je český vývoz zbraní do různých zemí s represivními režimy a válek hořkým a velmi výmluvným komentářem českého diskurzu o lidských právech. Je velkou zásluhou iniciativ jako NESEHNUTÍ, že jsme o této své hanbě dobře informováni a nebudeme moci tvrdit, že jsme to nevěděli.

Linda Sokačová: Vývoz zbraní a vojenského materiálu z České republiky do zahraničí musí stát na zodpovědnosti. Nelze si myslet, že jednorázový zisk postavený na vývozu zbraní do nestabilních či represivních režimů je výhrou. Je to krátkozraké uvažování, které se dříve či později vymstí – hlubší krizí konkrétní země či daného regionu, vznikem ozbrojených konfliktů či válek a v důsledku toho i zvýšením počtu lidí prchajících před nebezpečím. Ministerstvo zahraničních věcí ČR dlouhodobě vyzýváme k zodpovědnému vývozu. Naposledy právě v souvislosti se znovuoobnověním vývozu zbraní do Turecka, které však mohou končit v Náhorním Karabachu a eskalovat tamní konflikt. Druhá věc je prodej zbraní do stabilnějších oblastí, ze kterých se však mohou dostat do těch rizikových. I to však musí ministerstvo monitorovat a udělat maximum pro to, aby se tomu dalo předejít.

Věra Jourová: Nevím, jak přesně definujete „feministickou zahraniční politiku“. Ale rozhodně je důležité v zahraniční politice důsledně uplatňovat genderovou rovnost. A to jak navenek, tak uvnitř. Tím myslím jednak podporovat v rámci rozvojové pomoci konkrétní akce a projekty, které se věnují např. odstraňování násilí na ženách, přístupu žen k právu, k ekonomické aktivitě atd. Ale zároveň také zkoumat každý krok v zahraniční politice z pohledu dopadu na ženy a muže. Tato metoda je důležitá, např. současný fenomén dezinformačních kampaní, které se šíří po sociálních sítích. Jsou zaměřené na emoce a psychiku jednotlivců a jejich reakce může být a je jiná u žen a u mužů, tudíž jejich důsledky mohou být jiné. A je důležité zapojovat do rozhodování o zahraniční politice i ženy i muže. Jen kombinací všech těchto přístupů, které jsem naznačila výše, je podle mě

možné uplatňovat kvalitní zahraniční politiku. Právě v listopadu Evropská komise přijala nový akční plán genderové rovnosti v zahraniční politice. Stanovujeme si v něm cíl 85 %: tedy že nejméně 85 % všech akcí a aktivit EU v zahraniční politice bude přispívat ke genderové rovnosti. A k tomu máme jasně rozpracované ukazatele, kritéria a postupy, jak toho dosáhnout.

Kateřina Kočí: Feministická zahraniční politika je konceptem poměrně novým, který zatím nemá jednoznačné ukotvení v mezinárodních vztazích, avšak postupně se začíná šířit a průkopnickým Švédskem se inspirují i některé další státy, jako jsou např. Kanada, Německo či Francie. Politika ochrany menšin, prosazování rovnosti, zlepšování životní úrovně lidí a prosazování bezpečnosti a míru napříč hranicemi má a měla by mít bezpochyby své místo v mezinárodních vztazích ve 21. století. Její nastavení ovšem musí vycházet z konsenzu veřejnosti země, která se pro ni rozhodne.

A to rozhodně není případ České republiky. Již z výše uvedených odpovědí je patrné, že k lidskoprávní otázce, jež je významnou součástí feministické zahraniční politiky, neexistuje v české společnosti ani napříč odbornou veřejností jednotný názor. Navíc současná roztržičnost a nekonzistentnost české zahraniční politiky de facto znemožňuje volbu jedno konkrétního konceptu. Tyto skutečnosti navíc umocňuje i postoj Ministerstva zahraničních věcí ČR k otázce rovných příležitostí mužů a žen v zahraniční službě, který je i přes určitý posun, jenž nastal v souvislosti se Zákonem o zahraniční službě, stále spíše odtažitý a skeptický. V zemi, kde ještě nikdy nebyla ve funkci ministra zahraničních věcí žena a kde se procentuální zastoupení velvyslankyň pohybuje okolo 15 %, je šance na feministickou zahraniční politiku bohužel v blízké budoucnosti mizivá, což považuji za další promarněnou příležitost české zahraniční politiky.

Ondřej Slačálek: Máte na mysli zemi, která ve své historii ještě neměla prezidentku, premiérku ani ministryni zahraničních věcí a jejíž představitelé mají zásadní problém ne snad s feminismem, ale spíše s jakýmsi naprosto nutným minimem, které by z jejich sexismu nečinilo zcela patologickou záležitost (viz Zemanovy výroky o přehřívání ekologických aktivistek či zemanech znásilňujících nevolnice)? Ano, taková země bude jistě velmi přesvědčivá v kázání feminismu. Že bychom si zahráli naši lokální variaci na staré téma „bílé muži zachraňují barevné ženy před barevnými muži“? V našem kontextu třeba: „bílé muži, mající komplexy z jiných bílých mužů, kteří jsou více na Západě, si to vyrovnávají zachraňováním barevných žen před barevnými muži“? Třeba bychom mohli začít v sousedním Polsku: budeme ho kvůli

jeho potratové legislativně humanitárně bombardovat, nebo se raději rozhodneme pro ekonomické sankce?

Feministické agendě hrozí při zapletení do zahraniční politiky to samé co lidským právům; dost jasně to vidíme na debatě o právech žen v muslimských zemích nebo na související debatě o LGBT právech v zemích východní Evropy. Nesmíme rezignovat na solidaritu s těmi, na něž dopadá genderový útlak, ale ani je zneužívat k demonstraci vlastní nadřazenosti nebo prosazování vlastních cílů. Nevím, zda může existovat feministická zahraniční politika, myslím ale, že pokud může dávat smysl, musí být součástí feministické revoluce v naší vlastní společnosti.

Linda Sokačová: Feministická zahraniční politika není v současné české politice asi příliš reálnou představou, ale bylo by určitě přínosné, kdyby se alespoň některými jejími principy řídila, a to nejen verbálně. Neoddiskutovatelnou pozitivní stránkou feministického přístupu k zahraniční politice je důraz na lidská práva a nerovnosti. Tento pohled (nejen) v českém prostředí stále chybí, a i proto nejsme schopni chápat a přispívat k řešení řady celosvětových problémů. Feministická zahraniční politika by mohla napomoci narušit dominanci posuzování zahraničních vztahů založeného na obchodu nebo mocenských vztazích. Nehledě na to, že tento přístup může přispět i hledání talentů mezi skupinami, které čelí ve společnosti diskriminaci – ať už jsou to ženy nebo etnické menšiny. ●

Lidskoprávní zahraniční politika v době před i po koronaviru

Ochrana a prosazování lidských práv ve světě se dlouhodobě řadí mezi hlavní pilíře zahraniční politiky České republiky. V prvních dvou desetiletích po pádu komunismu se tento stav bral jako samozřejmý a nevyžadující větší diskusi. Během posledních let se ale situace změnila a to, jak mají zahraniční aktivity na podporu lidských práv vypadat a zda mají vůbec mít v české zahraniční politice své místo, se stalo předmětem mnohdy dosti vyhrocené veřejné debaty. Tento příspěvek danou debatu jednak shrnuje, jednak dále rozvíjí, a to ve světle nových zkušeností, které přinesla koronavirová krize. První část příspěvku uvádí důvody pro to, aby lidskoprávní agenda zůstala součástí české zahraniční politiky. Část druhá se zamýšlí nad tím, jaký obsah by tato agenda měla mít a jakými způsoby by měla být realizována.

— Máme prosazovat lidská práva mimo Českou republiku?

Každý stát má ve svých základech určité hodnoty a ideály. Parafrází známého citátu T. G. Masaryka pak lze říci, že se kultivací těchto hodnot a ideálů i udržuje. Česká republika, jak nám říká Ústava, staví vedle svobody, demokracie a právního státu, zejména na „úctě k právům a svobodám člověka a občana“ (článek 1(1)). Otázkou je, zda má tato úcta zůstat pouze vnitřní záležitostí ČR, nebo zda by ji naopak ČR měla prosazovat též navenek, ve své zahraniční politice. Dlouho se zdálo, že existuje jasný konsenzus na tom, že takové prosazování je žádoucí a potřebné. Česká republika jím měla splácet symbolický dluh z doby komunismu, kdy kritika nedodržování lidských práv v Československu a podpora disentu ze strany západních států napomohla uspišit pád nedemokratického režimu. Tato myšlenka se ovšem postupem doby částečně vyčerpala a konsenzus začal dostávat trhliny. Od přelomu tisíciletí, a hlavně od nástupu jeho druhé

dekády, stále častěji zaznívají výhrady nejen k nastavení lidskoprávní diplomacie, ale k samotné její existenci. Tyto výhrady jsou dvojího typu.

První zdůrazňuje, že prosazování lidských práv poškozuje důležité zájmy ČR, hlavně ty ekonomické. Diskuse o vztahu ekonomické a lidskoprávní diplomacie nejsou nové, např. na stránkách Mezinárodní politiky jim byla věnována pozornost již před více než dekadou. Do širšího povědomí se ale dostaly až v posledních letech, zejména vzhledem k důrazu, který na ekonomickou diplomacii klade prezident Miloš Zeman. Diskuse přitom často staví na předpokladu, že ekonomické a lidskoprávní zájmy jsou nutně v rozporu a že je třeba mezi nimi volit. Tento předpoklad je ale, zejména z dlouhodobého hlediska, sporný. Lidskoprávní kritika sice může vyvolat protiakci, nic ale nenasvědčuje tomu, že by státy, jež ve své zahraniční politice razí lidská práva (mj. země Skandinávie), měly problém rozvíjet hospodářskou spolupráci s jinými státy, včetně těch, které kritizují. Vyvíjení tlaku na

→ **Návrat k doktríně neomezené státní suverenity je nežádoucí.**

zlepšení stavu lidských práv ve světě může navíc přinést výhody např. v podobě omezení sociálního dumpingu (zlepšením pracovních podmínek v cílové zemi) či vytvoření jistějšího prostředí pro investice (tam, kde fungují základy vlády práva a úřady se chovají předvídatelně).

Druhá výhrada vůči lidskoprávní zahraniční politice není pragmatická, ale ideová. Staví na tom, že snahy ovlivňovat stav lidských práv v jiných státech nejsou legitimní, a to proto, že tato práva nemají univerzální charakter a nelze je vnucovat státům, jež o ně nemají zájem. Tento pohled byl v českém prostředí, s ohledem na zkušenost s komunistickým obdobím, dlouho určitým tabu, v poslední době ale zaznívá stále hlasitěji. K jeho nejaktivnějším zastáncům patří politolog Petr Drulák, podle nějž nemá o lidských právech v zahraniční politice smysl mluvit. Je jistě pravda, že koncepce lidských práv vznikla v určitém kulturním rámci a že chápání těchto práv a důraz kladený na některá z nich se mohou v čase a prostoru lišit. To ovšem ještě neznamená, že tato práva nemají žádnou obecnou relevanci a že jejich prosazování vždy představuje pouhou morální exhibici, jak vyjádřil P. Drulák např. v rozhovoru pro server Hlídací pes z 1. 2. 2020.

Lidská práva chrání hodnoty, u nichž lze těžko tvrdit, že by byly vázány na jedinou kulturní oblast (život, fyzická integrita, zdraví aj.). A chrání je způsobem, který sice není jediný možný (s důrazem na individuální, popř. kolektivní nároky vůči státu či zbytku společnosti), zatím se ale osvědčil jako nejefektivnější nástroj zajištění respektu k oněm hodnotám. Katalog lidských práv je dnes velmi široký a podporují jej, přinejmenším verbálně, všechny státy světa. Ty státy, které tak činí nejen verbálně, tj. které svým obyvatelům garantují slušný standard ochrany jejich lidských práv, a to práv všech generací, standardně vykazují vyšší míru politické stability, ekonomické prosperity nebo kvality života. Je možné, že k zajištění tohoto stavu vedou i jiné cesty, dokud ale nebude zjevné, jaké cesty to jsou a že jsou účinné, nebylo by moudré na koncepci lidských práv a jejich prosazování rezignovat.

Tím spíše, že zahraniční politiku lze těžko dělat v normativním vakuu. Jak bylo řečeno, všechny státy staví na určitých hodnotách a ideálech a ty pak ve větší či menší míře projektují i navenek. Rezignace na prosazování koncepce lidských práv by vedla k tomu, že by mezinárodní prostor ovládly její ideové alternativy, např. doktrína neomezené státní suverenity, což nemusí být nutně v zájmu ČR. Konečně, lze se zamýšlet nad tím, zda tvrzení, že lidská práva náleží jen lidem určitých kultur, není stejnou, nebo ještě větší morální exhibicí a formou nekolonialismu než přesvědčení o jejich univerzalitě. Klíčovou otázkou by tak nemělo být,

zda má ČR ve své zahraniční politice lidská práva prosazovat – zde není důvod dosavadní přístup měnit, ale spíše, jak by to měla činit – zde prostor pro debatu jistě je.

Jak máme prosazovat lidská práva mimo Českou republiku?

Lidskoprávní diplomacii lze dělat různými způsoby, za použití různých nástrojů a při zaměření na různá témata či země. V ČR se v této oblasti dlouhodobě vyskytují dva hlavní pohledy, které se pravidelně střetávají. Nejvýrazněji se toto střetávání projevilo během revize koncepčních dokumentů české zahraniční politiky v letech 2014–2015, kdy se oba pohledy jasně vyprofilovaly.

Na straně jedné stáli autoři (mj. Roman Joch či Jan Macháček), podle nichž by se ČR měla ve své zahraniční politice zaměřovat jen na úzký okruh lidských práv, a to v zásadě práva občanská a politická (např. práva na život, svoboda projevu, volební práva aj.), a současně se věnovat omezenému množství již vyzkoušených témat (např. podpora obránců lidských práv či svoboda médií). Tato práva a témata by měla prosazovat zejména v zemích, které jsou nám politicky či kulturně blízké, což jsou buď země našeho regionu (střední a východní Evropa), nebo, ještě spíše, země s komunistickou či postkomunistickou vládou (Bělorusko, Čína, Kuba aj.). S těmito zeměmi nelze vést dialog, je třeba na ně vyvíjet nátlak silovými prostředky, včetně sankcí a popř., zde již pochopitelně nejen v režii ČR, použít vojenskou sílu. Tento postoj byl v české zahraniční politice dlouho dominantní a odrazil se prakticky ve všech koncepčních dokumentech přijatých v prvních dvou desetiletích existence ČR. Původně se zdálo, že se těší širokému konsenzu, právě diskuse v letech 2014–2015 ale ukázala, že tomu tak (přinejmenším již) není.

Na druhé straně se totiž vyprofilovala skupina autorů (mj. již zmiňovaný Petr Drulák či Tomáš Tožička), kteří se hlásili k širšímu pojetí lidskoprávní diplomacie. Ta neměla být omezena na určitá práva, určitá témata a určitě země, ale měla se věnovat lidskoprávní agendě v její komplexnosti. Vedle práv občanských a politických by tak důraz byl kladen též na práva hospodářská, sociální a kulturní (např. právo na zdraví či na vzdělání), popř. na práva třetí generace (mj. právo na rozvoj). S okruhem práv by se rozšířil i okruh lidskoprávních témat, jimž by se ČR věnovala, a také výčet zemí, kde by se angažovala. Přesněji řečeno by se angažovala kdekoli na světě, vždy podle momentální situace. Privilegovaným nástrojem by byl dialog, v rámci něhož by

lidská práva nebyla konceptem, na jehož výklad mají monopol určité státy světa, ale výsledkem shody aktérů ze všech částí světa. Tento postoj našel výraz v koncepčních dokumentech přijatých v roce 2015, byť nutno říci, že se zde projevil spíše v obecné rovině a do konkrétních a priorit se promítl jen omezeně.

Spor mezi zastánci obou přístupů není dodnes, a asi nikdy nebude, plně vyřešen. Krize vyvolaná pandemií koronaviru, kterou svět prošel, resp. stále prochází od počátku roku 2020, nicméně naznačuje, že snahy o rozšíření záběru české lidskoprávní diplomacie byly na místě, byť to nutně neznamená nutnost úplného přehodnocení přístupu, který převládal před rokem 2015. Rozšíření bylo potřebné především v oblasti prosazovaných práv. Lidská práva garantují jedincům efektivní ochranu pouze tehdy, pokud dopadají na všechny aspekty jejich životů. Právo na zdraví či na ochranu ve stáří (coby sociální práva) nejsou pro tyto životy méně důležité než třeba právo na svobodu projevu či pohybu (coby práva občanská). A samozřejmě i naopak. Je tak správné, že stávající Koncepce zahraniční politiky se hlásí k „principům univerzality a nedělitelnosti lidských práv, v rámci nichž jsou práva občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní nezbytnou podmínkou pro naplnění důstojné existence“ (bod 4.3). To současně ČR nebrání, aby se neprofilovala na určitých tématech, vůči nimž si během let vybudovala zkušenost i kredit, jako je např. ona podpora obránců lidských práv. Jen by při této profilaci neměla zcela pouštět ze zřetele témata jiná.

Jako správné se ukázalo i rozšíření geografického záběru české lidskoprávní diplomacie. Koronavirou krizi sice některé státy (zatím) zvládly lépe než jiné, určité mezery se ale objevily prakticky všude. Fakt, že při první větší zatěžkávací zkoušce zcela neobstály ani některé vyspělé a bohaté státy, dokládá, že lidská práva mohou být ohrožena kdekoli na světě. Rozvolnění teritoriálních priorit je tak krokem správným směrem. Konečně, krize potvrdila, že lidská práva nelze prosazovat čistě silovými prostředky. Stejně nedostatečné by ale bylo spoléhat jen na dialog. První nefunguje vůči silným hráčům, druhé selhává vůči těm, kteří dialog vést nechťejí. I v oblasti nástrojů je tak třeba flexibilita a připravenost vydat se cestami, jež mohou fungovat v dané situaci. Z obecnějšího hlediska krize poskytla dobrý důkaz toho, že v době globalizace státy nežijí, a nemohou žít, v klinické izolaci a že události na jednom místě světa mohou mít velmi rychle dopady jinde. Návrat k doktríně neomezené státní suverenity je za této situace nejen nežádoucí, ale vlastně nemožný, protože stát, který by vše, co se děje mimo jeho území, považoval za čistě záležitost těch druhých, by měl nakročeno k sebevraždě.

→ Není tvrzení, že lidská práva náleží jen lidem určitých kultur, ještě horší morální exhibicí a formou nekolonialismu než přesvědčení o jejich univerzalitě?

Závěry

Prosazování lidských práv je jednou z dlouhodobých priorit české zahraniční politiky. Mělo by jí zůstat i nadále. Na účtě k lidským právům staví ČR ve svém domácím prostředí a má zájem na jejím posílení také v prostředí mezinárodním. Námitky, že tímto jednáním ČR ohrožuje své ekonomické zájmy a dopouští se morální exhibice, nejsou dostatečně podložené, a bylo by tedy zcela nerozumné kvůli nim lidskoprávní pole vyklidit. Zahraniční politika v oblasti lidských práv může mít různý obsah a být realizována různými prostředky. V ČR se v této oblasti dlouhodobě střetávají dvě koncepce, přičemž po dlouholeté dominanci první, nastavené tematicky i teritoriálně poměrně úzce, se v posledních letech začala prosazovat druhá, jež je v obou dimenzích širší. Koronavirová krize potvrdila, že šlo o posun správným směrem. Klíčovými parametry lidskoprávní diplomacie by tak (též) do budoucna měly být širší záběr, flexibilita přístupu, ale i přiměřená kontinuita a využití komparativních výhod, které coby stát s určitými zkušenostmi máme. ●

Český mužský model lidských práv a ženskoprávní paradoxy v roce 2020

Letošní rok 2020 zaplňují významná výročí mezinárodních lidskoprávních norem na podporu ženských práv, jako je Pekingská akční platforma nebo agenda Women, Peace and Security (WPS), ke kterým se zavázala i Česká republika. Lidská práva jsou ostatně hodnota, kterou ČR vtiskla jako dlouhodobou prioritu do své zahraniční politiky. Znamená však v českém kontextu, že „ženská práva jsou lidská práva“, jak zaznělo před 25 lety v Pekingu? A může ČR smysluplně přispívat k podpoře ženských práv ve světě, když na domácí půdě se daří antigenderovému tažení a vláda již několik let selhává v ratifikaci Úmluvy Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a domácímu násilí neboli tzv. Istanbulské úmluvy?

Ženská práva a zahraniční politika: vývoj a trendy

Světová pozornost otázkám genderové rovnosti za uplynulé čtvrtstoletí není zanedbatelná. Průlomové závazky Pekingské akční platformy vedly ke snahám institucionalizovat gender mainstreaming na úrovni mezinárodních organizací, států a občanské společnosti. Další zlom přinesla v roce 2000 rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1325 o ženách, míru a bezpečnosti, tvořící tzv. agendu WPS. Tato agenda reaguje na nedostatečné zastoupení žen při prevenci a řešení konfliktů, včetně sexuálního násilí v konfliktech. Agenda WPS si získala neobvykle silnou mezinárodní podporu a stala se klíčovým nástrojem států, nevládních organizací i výzkumným tématem feministických mezinárodních vztahů.

Stále více zemí, mezi nimi např. Austrálie, Norsko, Kanada, Velká Británie nebo Jižní Afrika, buduje zahraniční politiku na podpoře genderové rovnosti, což bylo před 25 lety spíše vzácností. Zatím nejvýraznější je v tomto ohledu Švédsko, které v roce 2015 pod vedením Margot Wallström jako první adoptovalo feministickou zahraniční politiku. Švédská feministická zahraniční politika se podle svých slov opírá o realitu, neboť podle výzkumu

se společnosti s genderovou rovností těší lepším zdraví, silnějšímu ekonomickému růstu i bezpečností. Právě souvislost s mírou a bezpečností je pilířem této politiky založené na již zmíněné agendě WPS. Švédsko hrálo klíčovou roli při prosazení této normativní agendy mj. v NATO a OBSE, čímž ukázalo, že i malé státy mohou mít mezinárodní vliv, v tomto případě na politiky mocných bezpečnostních organizací. Je však důležité dodat, že švédská feministická zahraniční politika má i značnou kredibilitu, neboť je pokračováním vnitrostátní politiky postavené na hodnotách genderové rovnosti, které mají ve švédské společnosti silné kořeny. Jinak je tomu v postsocialistické střední Evropě, kde se daří antigenderovým tendencím. Proto se ani žádná ze zemí tohoto regionu feministické zahraniční politice nepřibližuje, a to i přesto, že Česká republika i Polsko disponují zahraničněpoliticky orientovaným národním akčním plánem (NAP) k agendě WPS.

Nové výzvy: od antigenderových kampaní po COVID-19

Letošní výroční rok ženských práv je proto nutné vidět i ve světle existujících a nových výzev, jako

→ **Antigender jako trans-nacionální fenomén, který nabírá na síle.**

je pokračující tažení proti „genderové ideologii“ a genderové dopady COVID-19. Tyto i další výzvy naznačují, že dosažené výdobytky v oblasti ženských práv nejsou samozřejmostí. Antigenderové tendence jsou transnacionálního charakteru a objevují se jak ve střední a východní Evropě, tak v zemích, jako je Francie, USA nebo Brazílie. Antigender se projevuje mj. snahami omezit legislativně reprodukční práva žen, práva LGBTI+ osob, sexuální vzdělávání nebo rostoucím počtem útoků na ženskopravní aktivistky. Post-socialistická střední a východní Evropa je jedním z hlavních epicenter, kde je napadán koncept genderu jako takový, což v členských zemích EU tohoto regionu ve výsledku vedlo k uzavření oboru Gender Studies (Maďarsko), omezení reprodukčních práv žen (Polsko), k ústavnímu zakotvení heterosexuálního manželství (mj. Maďarsko, Slovensko, Chorvatsko) nebo k odmítnutí ratifikace Istanbulské úmluvy (Bulharsko, ČR, Maďarsko, Slovensko).

V regionu postsocialistických zemí střední a východní Evropy lze hovořit o transnacionálním fenoménu, který nabírá na síle. Například v Polsku hrají důležitou roli místní specifika, jako je konzervatismus a silná role církve, ale jak argumentují Agnieszka Graff a Elżbieta Korolczuk, k úspěšné antigenderové mobilizaci přispěla v Polsku právě kombinace místních a transnacionálních faktorů. Tento region je specifický tím, že emancipace zde byla během socialistického režimu dosazena shora a s přechodem na demokratický systém přišla i snaha se od této agendy distancovat. Státy střední Evropy se ale zavázaly k prosazování hodnot genderové rovnosti svým členstvím v EU. Dále na východ nicméně intenzita antigenderových tendencí zesiluje a vzhledem k transnacionálnímu charakteru ovlivňuje i střední Evropu. Důležitou roli v tom hraje i zahraniční politika současného Ruska, které se snaží prostřednictvím antigenderových kampaní a vlivových operací destabilizovat Evropu a omezit její vliv v postsovětském prostoru. Tyto snahy lze vysledovat zejména se zvýšením geopolitického napětí po ruské anexi Krymu. Vladimír Putin vybudoval během téměř dvacetiletého vládnutí obraz hypermaskulinního Ruska opírající se o patriarchální, silně konzervativní tradiční rodinné hodnoty, které představuje církev. Feministická vědkyně Elise Ketelaars v této souvislosti hovoří o Rusku jako o novém tvůrci norem (norm entrepreneur), přesněji řečeno iliberálních genderových norem, jako protikladu genderových norem EU, které Rusko považuje za nemorální. Rusko tak kromě vlivových operací otevřeně blokuje genderové normy na mezinárodních fórech, jako je OBSE, a je spolu s Azerbájdžánem jedinou členskou zemí Rady Evropy, která ani nepodepsala Istanbulskou úmluvu.

České odsouvání ratifikace Istanbulské úmluvy

V České republice se antigenderové tendence nejviditelněji projevily u Istanbulské úmluvy, kterou ČR podepsala v roce 2016, ale doposud neratifikovala. Z právní analýzy Daniela Bartoně vyplývá, že Istanbulská úmluva je relativně standardní mezinárodní lidskoprávní úmluvou, jejíž obsah při zohlednění běžných pravidel právní interpretace nijak zásadně nevybočuje ze současného mezinárodního lidskoprávního diskurzu. Debata nad plánovanou ratifikací je však opakovaně vyrocená a neinformovaná, vedená kritiky a odpůrci úmluvy z řad pravicových, krajně pravicových a populistických stran, médií a zájmových skupin, kteří nemají své argumenty právně ani odborně podloženy. Příkladem je kázání římskokatolického kněze Petra Piňhy, jehož navíc podpořil i kardinál Dominik Duka. Piňha vykládal věřícím, že úmluva povede k rozvracení rodin, odebírání dětí, deportaci občanů do nápravných zařízení a nadvládě homosexuálů. Lživá tvrzení jako tato pak nahrávají zahraničním vlivovým operacím a stávají se součástí jejich dezinformačních kampaní, jejichž cílem je dále štěpit společnost. Piňhova lživá slova tak ihned převzaly dezinformační weby, např. Aeronet nebo Proti-proud, a dále je zveličovaly.

Vyhrocená diskuse nad Istanbulskou úmluvou bude patrně dále pokračovat, protože vláda v červenci 2020 stáhla projednávání ratifikace úmluvy ze svého jednání. Stalo se tak uprostřed koronavirové epidemie, která podle OSN vedla k celosvětovému nárůstu případů násilí na ženách, jako důsledek opatření k omezení šíření nemoci. V ČR bylo přitom i před karanténou fyzické a/nebo sexuální násilí na ženách rozšířeným jevem, se kterým se podle šetření Agentury Evropské unie pro základní práva setkala 32 % žen. Podle nové kvalitativní studie spolurealizované akademickými a nevládními organizacemi vzrostl během karanténních opatření počet incidentů domácího násilí. Zároveň se projevily „dlouhodobě patrné mezery v poskytování pomoci obětem různých forem násilí, a to ze strany státních institucí, zejména policie, soudů a orgánů sociálně právní ochrany dětí“, pro jejichž řešení je úmluva stěžejní.

Český mužský model lidských práv

Na příkladu ČR je zajímavé, že o genderu a Istanbulské úmluvě dezinformují nebo ji kritizují kromě populistů a krajní pravice i konzervativní politici, kteří aktivně volají po dodržování lidských práv v zahraničí. Příkladem je nedávné prohlášení europoslance a bývalého disidenta Alexandra Vondry na Twitteru jako reakce na stažení projednávání Istanbulské úmluvy z vládního programu: „Kill Istanbul Bill! Nechci soud nad velikonoční

pomlázkou. Nechci, aby učili naše děti, že pindík je sociální konstrukt. Násilí na ženách lze potírat domácími zákony. Istanbul k tomu nepotřebujeme.“ Takováto sdělení jsou čistě demagogická a neopírají se o žádnou odbornou analýzu.

Podobné postoje jsou formovány již zmíněným spojováním ženské emancipace s komunistickým režimem a polistopadovými snahami distancovat se od tohoto směřování zavedeného shora. Přitom, jak zmiňuje publicistka Eva Uhrová, ženské hnutí má v českých zemích mnohem hlubší kořeny a bylo důležitou součástí vzniku občanské společnosti zejména v meziválečném období. Bývalá disidentka a socioložka Jiřina Šiková objasňuje, že disentu se nijak neopíral o feministické myšlenky. Je tedy zřejmé, že i podpora disentu ze Západu byla založena na mužském modelu lidských práv, charakteristickým pro toto období.

Feministická vědkyně Hilary Charlesworth upozorňuje, že tradiční lidskoprávní formulace, definované převážně muži, jsou postaveny na normativním mužském modelu a jsou aplikovány na ženy jen do datečně, pokud vůbec. Jedná se zejména o lidskoprávní nástroje OSN, jako je Univerzální deklarace lidských práv, která slovy Laury Parisi reflektuje tehdejší zásady liberálního feminismu kladoucí důraz na zajištění občanských a politických práv žen. Parisi dodává, že lidskoprávní aktivity založené na tomto androcentrickém modelu se tak tradičně soustředily na porušování lidských práv ze strany států, a tudíž na sféru veřejnou, zatímco soukromá sféra byla depolitizována. Tento mužský model lidských práv se promítl i do československého disentu a byl reprodukován do české lidskoprávní zahraniční politiky v polistopadovém vývoji.

Na mezinárodní úrovni však mezitím došlo k důležitému posunu ve feministických přístupech ženských hnutí, které se promítly i do nových mezinárodních lidskoprávních nástrojů. Jde zejména o důraz na řešení genderově podmíněného násilí a socioekonomické strukturální nerovnosti, jež se projevily s globalizací. Tento vývoj tak zasadil otázky soukromé sféry, jako je genderově podmíněné násilí, mezi otázky lidských práv a slogan „ženská práva jsou lidská práva“ tento posun vystihuje. Mezinárodní úmluvy, např. CEDAW (1979) nebo Pekingská akční platforma (1995), se staly klíčovými nástroji na podporu ženských práv, jimiž se řídí i ČR. Patří sem i Istanbulská úmluva (2014), kterou se ale vláda ČR zatím zdráhá ratifikovat.

Podkopávání zahraniční lidskoprávní politiky České republiky

Vládní odsouvání ratifikace Istanbulské úmluvy vypovídá o rozporuplném přístupu k ženským

→ Dosažené výdobytky v oblasti ženských práv nejsou samozřejmostí.

právům na domácí půdě. Zároveň ale i úzce souvisí s českou zahraniční politikou. Česká zahraniční lidskoprávní politika donedávna reprodukovala již zmíněnou disidentskou zkušenost založenou na mužském modelu lidských práv. V uplynulých letech však došlo k rozšíření pojetí lidských práv na koncepční i praktické rovině. Jednou z priorit nové koncepce se tak stala podpora rovnosti a ne-diskriminace, která uvádí, že zásadním tématem z pohledu České republiky jsou i aktivity namířené proti násilí na ženách a dívkách. Kromě toho nyní ČR připravuje již druhý NAP k agendě WPS, která řeší ženská práva a genderovou rovnost v konfliktním a postkonfliktním kontextu. Na mezinárodních fórech, jako je Univerzální periodický přezkum, hájí ČR hodnoty genderové rovnosti a sama dává doporučení státům k potírání genderově podmíněného násilí. Česká republika se také přidává na stranu skandinávských zemí v podpoře sexuálních a reprodukčních práv žen, což je ve středoevropském kontextu ojedinělý postoj.

I přes tento posun k ženským právům však civilní a politická práva v původním mužském pojetí zůstávají v praxi hlavní podstatou zahraniční politiky. Odráží se v tom nepřející antigenderové nastavení v domácí politice a ve výsledku tak jde spíše o povrchní a deklaratorní uchopení problematiky, které postrádá dostatečnou politickou a finanční podporu, odborné zázemí i smysluplný dopad. Antigenderové tendence v domácí politice zároveň výrazně narušují kredibilitu zahraniční politiky hlásící se k podpoře lidských práv. Česká republika totiž nebude považována za důvěryhodného partnera v podpoře lidských práv ve světě, pokud bude mít lidskoprávní nedostatky doma a bude odepírat ženám právo na život bez násilí. ●

Vývoz zbraní: Slepá skvrna české lidskoprávní debaty

V české debatě o zahraniční politice hrají lidská práva zásadní roli. Překvapivě se ale příliš nemluví o lidskoprávních dopadech vývozu zbraní, přestože zde má Česko v rukou mnohem hmatatelnější nástroje než třeba ve vztahu vůči často kritizovanému Rusku a Číně. Vývoz zbraní je tak slepou skvrnou české lidskoprávní debaty, která podkopává důvěryhodnost mnohých zastánců lidských práv, ale brání i efektivnější formulaci veřejného zájmu při povolování zbrojních exportů.

Lidská práva hrají zásadní roli ve veřejné debatě o roli Česka ve světě. Zvláštní pozornost pak vyvolává přístup k autoritativním mocnostem v čele s Ruskem a Čínou. Právě ve vztahu k Moskvě a Pekingu zaznívá hlasitá kritika, kdy je politika současné i několika bývalých vlád kritizována za údajné opouštění „havlovské“ lidskoprávní tradice ve prospěch ekonomických výhod, onoho „počítání grošů“, jak to formuloval předseda Senátu Miloš Vystrčil.

Česko je ale zároveň významným exportérem zbraní. Podle švédského institutu SIPRI jsme v letech 2010–2019 byli 21. největším vývozcem zbraní na světě s jedním z největších nárůstů ze sledovaných zemí. Také oficiální statistiky Ministerstva průmyslu a obchodu ČR (MPO) ukazují, že čeští exportéři dnes vyváží troj- až čtyřnásobně více než před deseti lety. Většina českého vývozu sice proudí do víceméně bezproblémových zemí, významné zakázky ale směřovaly také do lidskoprávně naopak vysoce znepokojivých destinací, např. Saúdské Arábie, Spojených arabských emirátů či Egypta.

Role principiálního zastávce lidských práv a úspěšného vývozce zbraní se ve výše zmíněných příkladech dostávají do přímého rozporu. Na tento protiklad však v české debatě téměř nikdo, s čestnou výjimkou několika spíše menších nevládních organizací, soustavně neupozorňuje. Vývozy zbraní jsou tak slepou skvrnou české debaty o lidských právech v zahraniční politice.

To je o to zajímavější, že jde o problém, který je řešitelný na národní úrovni. Zatímco kritika ruského či čínského porušování lidských práv je sice pochopitelná a správná, lze však důvodně pochybovat o tom, jestli je v možnostech Česka cokoliv reálně změnit. U vývozu zbraní je naopak rozhod-

nutí čistě v rukou českého státu. Pokud se tedy Česko rozhodne, že nechce, aby jeho zbraně sloužily např. lidská práva porušujícím režimům, může se poměrně jednoduše rozhodnout je nedodat.

Pro pořádek dodejme, že tento text necílí ani na zbrojní firmy a nechce je kritizovat za to, že se chovají jako jakýkoliv jiný ekonomický aktér, který chce využít obchodní příležitost a maximalizovat svůj zisk (za předpokladu, že přitom neporušuje platné zákony). Nekritizuje ani ministerské úředníky, kteří pravidla vykládají a uplatňují, ale nejsou tvůrci politického zadání, jež je v této otázce zcela klíčové. Jeho adresátem jsou čeští politici, novináři, intelektuálové a aktivisté podílející se na veřejné debatě a přispívající k formulaci národního zájmu i hodnot, na kterých by měla zahraniční politika stát. Domnívám se, že přehlížením otázky vývozu zbraní zastánci lidských práv podřívají svou důvěryhodnost. Nahrávají tak svým kritikům, podle nichž je lidskoprávní rétorika často spíše moralistickým „ornamentem“ pro domácí publikum než upřímnou snahou docílit konkrétních a hmatatelných výsledků.

Lidská práva a exportní licence

Lidská práva přitom hrají v rozhodovacím procesu o vývozních licencích významnou roli a jsou explicitně jedním ze základních kritérií, které je třeba posoudit. Zájemci o lidskoprávní problematiku se zde tedy nemusí vlamovat do zavřených dveří. Stačilo by jim jen důsledně sledovat, jak stát dodržuje své vlastní právní předpisy a politické deklarace.

Obchod s vojenským materiálem totiž není běžný byznys – a nepovažuje ho za něj ani české a mezinárodní právo. Vývoz jakékoliv položky, která je

→ Povolování vývozu zbraní není otázkou souboje dobra se zlem.

Lidská práva hrají zásadní roli ve veřejné debatě o roli Česka ve světě.

dle legislativy považována za vojenský materiál, podléhá licenčnímu řízení. Bez povolení Licenční správy MPO, jež se rozhoduje na základě závazných stanovisek ministerstev zahraničních věcí, vnitra a obrany, nelze z Česka vyvézt žádnou munici, zbraň, či třeba jen její jen součástku určenou pro zahraničního výrobce. Rozhodování je zde v kompetenci národních států, ale členové Evropské unie své rozhodování koordinují skrze pracovní skupinu COARM a řídí se zásadami vytyčenými ve Společném postoji Rady EU z roku 2008. Ten definuje celkem osm kritérií, které mají členské státy zohlednit při udělování vývozních licencí. Hned druhým kritériem na seznamu je pak „dodržování lidských práv v zemi konečného určení a dodržování mezinárodního humanitárního práva touto zemí“.

Český právní řád vývoz zbraní upravuje obecněji a ve vztahu k lidským právům spíše nepřímo. Zákon č. 38/1994 Sb. konstatuje, že Ministerstvo zahraničních věcí ČR posuzuje licenční žádosti mj. „z hlediska zahraničněpolitických zájmů České republiky, dodržování závazků vyplývajících pro Českou republiku z mezinárodních smluv, jakož i z členství České republiky v mezinárodních organizacích“. Jak je tento „zájem“ definován, je tedy ponecháno zejména na vládě, která je za zahraniční politiku zodpovědná. Podíváme-li se do klíčových dokumentů, pak musíme konstatovat, že se exekutiva spojování vývozu zbraní a lidských práv spíše vyhýbá. Platná Koncepce podpory lidských práv a transformační spolupráce, ani obecná Koncepce zahraniční politiky ČR totiž k tématu neřikají nic. Zástupci exekutivy s premiérem (a prezidentem) v čele naopak hovoří o zbrojním průmyslu zejména jako o odvětví, které je třeba podpořit aktivní ekonomickou diplomacií.

Politický (ne)zájem

Zahraněpolitické zájmy jsou ale z povahy věci bytostně politickou kategorií. Neexistuje totiž žádná přísně objektivní cesta, jak vážít např. hmatatelný a jistý (i když krátkodobý) přínos vytvoře-

ných pracovních míst v obranném průmyslu s mlhavým a často dlouhodobým rizikem, který s sebou vývoz zbraní přináší. Tedy např., že budou použity při potlačování lidských práv nebo třeba přeprodány nepřátelskému státu či teroristické organizaci. K tomu navíc může dojít i desítky let po původním exportu, jak ukazuje třeba příklad československých zbraní v rukou tzv. Islámského státu.

Rozhodování o tom, čemu bude dána priorita a co bude označeno za zahraničněpolitický zájem, se tedy odehrává v prostředí nejistoty, kterou nemůže žádné expertní či technické vědění zcela odstranit. Jsou proto vždy do značné míry politická, protože se do nich nutně promítají hodnotová kritéria, politické soudy či nejisté odhady budoucích rizik. Definice zájmu je proto nevyhnutelně rozporuplná a měla by být otevřená diskusi, jež by zahraničněpolitický zájem průběžně redefinovala, upravovala a aktualizovala. Je tedy s podivem, že zde nezaznívájí silnější hlasy ze strany politiků či médií, které by požadovaly větší důraz na lidská práva v definici českého zájmu ve vztahu k vývozu zbraní. Zvláště pokud si toto relativní ticho porovnáme s tím, jak hlasitě se lidskoprávní argumenty ozývají, např. když se jedná o českou pozici vůči Číně a Rusku, a jak tvrdě se zde odsuzuje prioritizace ekonomické diplomacie. Ve volebních programech z roku 2017 neměla požadavek většího důrazu na lidská práva při posuzování vývozu zbraní žádná z v parlamentu zastoupených stran, přestože o lidských právech jich hovořilo hned několik. Prakticky nic nenajdeme v posledních dvou letech ani ve sněmovních stenoprotokolech, s drobnou výjimkou Lubomíra Zaorálka a Tomia Okamury. Mimo ně se k tématu občas vyjadřují snad jen někteří zástupci Pirátů a KSČM, např. europoslankyně Markéta Gregorová a Kateřina Konečná.

Veřejná debata

Pro účely tohoto příspěvku proběhla analýza zhruba 450 textů z českých médií, které byly vyhledány databází Anopress podle klíčových

slov „vývoz zbraní“ a „zbrojní export“ pro období mezi zářím 2018 a zářím 2020. Ta ukazuje, že po větším důrazu na lidská práva při posuzování vývozu vojenského materiálu systematicky volají jen některé neziskové organizace, především Nesehnutí, Social Watch a Amnesty International. Těm se však daří do mediálního mainstreamu pronikat spíše výjimečně a jejich pozice tak najdeme spíše v médiích, jako je Deník Referendum nebo A2larm. Například do veřejnoprávních médií jsou zváni výrazně méně, než je tomu v případě zástupců obranného průmyslu.

To neznamená, že by se o vývozu zbraní nemluvalo vůbec. Debata se však vazbě na lidská práva spíše vyhýbá, a když už zde zazní, tak jen s ohledem na konkrétní příklady bez širších důsledků pro politiku zbrojních exportů. Uvedme si pro ilustraci dva nejvýznamnější. Prvním z nich byla Saúdská Arábie po vraždě novináře Džamála Chášukdzího na konzulátu v Istanbulu v říjnu 2018. V této souvislosti se pozornosti dostalo zákazu vývozu zbraní, který na Saúdy uvalilo Německo, i podobnému, nakonec neúspěšnému požadavku amerického Kongresu. V českém kontextu po přijetí podobných opatření volali Lubomír Zaorálek a Tomio Okamura, v médiích jej pak podpořili např. Ivan Bartoš či Kateřina Konečná. Situace však brzy vyšuměla a nevedla k žádné širší diskusi o tom, jak a podle čeho Česko rozhoduje, kam vyveze zbraně.

Druhým případem bylo Turecko po začátku ofenzivy proti syrským Kurdům v říjnu 2019. Zde se Česko po krátkém váhání přidalo ke společné linii EU a na několik měsíců zcela pozastavilo vydávání licencí do Turecka. Poslanecká sněmovna vydala jednomyslnou deklaraci, v níž tento krok podpořila, k čemuž se přidala i řada politiků napříč spektrem. Vývoz zbraní zde však hrál spíše vedlejší roli a politici i komentátoři volali spíše po uvalení širších ekonomických sankcí. Celá debata tedy byla hlavně o vztazích s Tureckem, důsledky pro obecnou praxi vývozu zbraní zde hledaly opět jen zmíněné neziskové organizace a opět jen s velmi malým mediálním pokrytím.

Příležitost pro lepší politiku vývozu zbraní a důvěryhodnější lidskoprávní diskusi

Povolování vývozu zbraní není otázkou souboje dobra se zlem. Vedle lidských práv a pracovních míst zde hraje roli také udržení životaschopného obranného průmyslu v Česku nebo dopad na regionální stabilitu či mezinárodní terorismus. Rozhodování by pak mělo probíhat poměřováním těchto různých aspektů optikou zahraničněpolitického zájmu. K jeho jasné formulaci však nemůže dojít bez většího zájmu na straně politiků i veřejnosti.

Lidská práva jsou možnou cestou, jak tento širší zájem podnitit, a to díky jejich pevnému zakotvení v diskusích o české roli ve světě. Právě s poukazem na lidskoprávní důsledky (zejména některých) zbrojních exportů lze vytvářet tlak na to, aby jejich zastánci předložili silnější argumenty jdoucí za rámec obecných frází o podpoře zaměstnanosti či zachování průmyslových kapacit. Pak bude možné vést skutečně přínosnou debatu, v níž budou kladeny a zodpovídány i ty zásadní otázky. Například kolik pracovních míst dnes přesně závisí na vývozech do lidskoprávně problematických zemí, jak jsou tato místa udržitelná a jaké jsou případné náklady na jejich přesun do civilního sektoru. Nebo jestli ten či onen obchod přináší přidanou hodnotu pro technologický rozvoj obranného průmyslu, který je jistě v národním zájmu, nebo naopak třeba jen přeprodává starší vyřazenou techniku a nepřináší tak žádný potenciální benefit obranyschopnosti ČR.

Větší důraz na propojení otázek vývozu zbraní a podpory lidských práv by tak Česku prospěl hned dvakrát, a to v prosazování konzistentnějších a důvěryhodnějších lidskoprávních pozic, ale také v efektivnější a legitimnější politice zbrojních exportů. ●

Zbavovanie sa koloniálneho dedičstva

Dá sa vyrovnať s genocídou? Kolonializmus spojený s rasistickým násilím dodnes čaká na svoje zmierenie a hnutie Black Lives Matter nám kladie práve takéto otázky. Jedným zo spôsobov ako sa vysporiadať s problematickou minulosťou je prostredníctvom búrania sôch. Sú však aj iné metódy. Naozaj sa ale zbavujeme koloniálneho dedičstva? To, čo sa dnes rozumie pod pojmom vyrovnávanie sa s kolonializmom, sú do veľkej miery ospravedlnenia, navracanie umeleckých artefaktov z múzeí v západnej Európe a reparácie za kolonializmus.

Prejavy ľútosti

Čo sa týka ospravedlnení, je zrejmé, že bývalí kolonizátori pokročili a dnes si priznávajú svoju vinu do oveľa väčšej miery. Už v roku 2001 na Svetovej konferencii proti rasizmu prejavili predstavitelia štátov OSN hlbokú ľútosť nad otroctvom. Pozdvihnutie vyvolalo vyhlásenie vtedy ešte len kandidáta na prezidenta Emmanuela Macrona v roku 2017, že kolonializmus by mal byť označený za zločin proti ľudskosti a Francúzsko by sa malo ospravedlniť za svoje zločiny, najmä počas Alžírkej vojny za nezávislosť. Ako prezident potvrdil svoj postoj a uznal, že francúzsky štát mučil a zavraždil Mauricea Audina, francúzskeho komunistu a podporovateľa alžírskych nacionalistov počas zmienenej vojny. Macron tiež uznal, že Francúzsko sa systematicky dopúšťalo mučenia.

K podobnému ospravedlneniu pristúpilo Holandsko v roku 2013 za koloniálne vraždenie v Indonézii. A v roku 2015 sociálno-demokratický nemecký minister zahraničia vydal politickú smernicu, aby sa masakre voči skupinám Herero a Nama v Namíbií nazývali vojnovými zločinmi a genocídami, k formálnemu ospravedlneniu však zatiaľ nedošlo, aj keď podľa najnovších správ

sa tak má čoskoro stať. V roku 2013 sa britský minister zahraničia ospravedlnil za mučenie a zneužívanie Keňanov počas povstania Mau Mau v 50. rokoch minulého storočia. Je teda vidieť určitý pokrok. Stále však chýbajú ospravedlnenia za mnohé ďalšie akty brutálneho násillia, napr. voči vraždeniu v indickom meste Amritsar v roku 1919 bola zo strany britskej vlády prejavená ľútosť, ale bez ospravedlnenia.

Vracanie kultúrnych artefaktov a pozostatkov

Druhým prvkom vyrovnávania sa s koloniálnou minulosťou je navracanie ukradnutých kultúrnych artefaktov kolonizovaných národov. Macron v roku 2017 prehlásil, že predmety z bývalých kolónií by mali byť vrátené. Správa pripravená na Macronov popud odhaduje 88 000 takýchto predmetov. V deň jej predstavenia ich bolo 26 vrátených do Beninu. Išlo o predmety, ktoré zobrali francúzske jednotky v roku 1892. Zatiaľ ide teda najmä o gesto a uvidí sa, či bude sľub dodržaný. Bénédict Savoy, jeden z autorov správy, rezignoval z rady nemeckého Humboldtovho múzea práve pre neschopnosť vyrovnáť sa s nemeckou imperiálnou minulosťou.

→ Rozvojová spolupráca môže mať často ušľachtilé ciele, lenže tie mala aj koloniálna politika.

Tretím spôsobom vyrovnávania sa s koloniálnou minulosťou je úspešnejšie vracanie pozostatkov obetí. Napríklad už v roku 2002 boli navrátené pozostatky Sary Baartman vystavovanej začiatkom 20. storočia v Európe pre svoj zadok pod menom Hotentótska Venuša do Juhoafrickej republiky. Takisto boli vrátené kosti obetí zmienenej genocídy Herero a Nama v Namíbi, ktoré boli pôvodne prevezené do Nemecka. Ak ostaneme v Namíbi, uvidíme zjavné pokračovanie kolonializmu v ekonomickej otázke. Bieli tu stále vlastnia zhruba 70 % pôdy. Vláda je v pomalom a problematickom procese prerozdelenia pôdy. Tu by mohli pomôcť reparácie, avšak tie sú ohniskom asi najväčšieho sporu.

V prípade Namíbie Nemecko odmieta hovoriť o reparáciách, namiesto toho poskytuje tzv. rozvojovú pomoc. Tá ale nejde potomkom Nemcami vraždených a mučených obyvateľov dnešnej Namíbie, ale vláde, voči ktorej sú skupiny Herero a Nama do veľkej miery v opozícii. Tieto skupiny sa tiež obrátili na súd v New Yorku, ktorý ich požiadavky na kompenzáciu genocídy zamietol. Reparácie však boli vyplatené v prípade indonézskych vdov holandskou vládou a tiež v prípade obetí Britmi potlačeného povstania Mau Mau. Nejde ale o nejaké enormné sumy typu reparácii, ktoré malo Nemecko zaplatiť po prvej svetovej vojne. Celkovo ide teda o akýsi legalistický boj o uznanie závažnej krivdy – mučenia, či genocídy – spojenej s ospravedlnením a nejakou formou odškodnenia. Západné vlády sa obávajú, že odškodnenia idúce hlbšie do minulosti by mohli spustiť lavínu nesplateľných požiadaviek. Najjednoduchšie sa zdá byť ospravedlnenie a vracanie pozostatkov a je možné, že postupne bude dochádzať aj k vracaniu kultúrnych artefaktov.

Postoj ku kolonializmu dnes

Druhou rovinnou vyrovnávania sa s dedičstvom kolonializmu je postoj spoločnosti voči nemu. Ten je dobre vidno ako v popkultúre, tak u širšieho obyvateľstva. Podľa prieskumu z roku 2019 si až 32 % Britov myslí, že na britské impérium treba byť hrdý a nie sa zaň hanbiť, ako si ich to myslí 19 %. V prípade Nemecka si iba 9 % myslí, že treba byť hrdý na nemecké impérium, ale až 40 % naň nie je ani hrdé, ani sa zaň nehanbí. V popkultúre je typickým príkladom postava Winstona Churchilla. V prvej fáze zmieňovaného Mau Mau povstania bol Churchill britským premiérom, je známe, že za jeho vlády došlo počas druhej svetovej vojny k hladomoru v Bengálsku, ktorý mal na svedomí 4 milióny ľudí. Príčinou bolo odklon zásobovania potravinami pre indické civilné obyvateľstvo. Film Najtemnejšia hodina reprezentujúci Churchilla ako hrdinu bol nominovaný na britské filmové ceny aj na Oscara. Takýchto príkladov je

množstvo, dopĺňa ich diskusia o pozitívnej roli kolonializmu a kolonizátorov pre kolonizované národy. Okrem konzervatívnych intelektuálov dnes túto pozíciu zastávajú najmä nacionalistické strany typu francúzskeho Národného frontu.

Na druhú stranu, zmieňované hnutie Black Lives Matter ukazuje silnú nespokojnosť s pretrvávajúcim rasizmom. Nejde len o posprejovanie sôch Winstona Churchilla hanlivými nápismi. Ale napr. dozorná rada Princetonskej univerzity sa rozhodla z názvu Školy verejných a medzinárodných záležitostí Woodrova Wilsona odstrániť meno amerického prezidenta. Dôvodom bol rasizmus štátnika, o ktorom sa na Slovensku a v Česku učí, že priniesol slobodu podriadeným národom vrátane tých našich. V pražských Vrchlického sadoch je dodnes jeho socha. Hoci je vidno zrejmu ambivalenciu vo vyrovnávaní sa s koloniálnym dedičstvom, v dominantných liberálnych médiách a oficiálnych diskurzoch je kolonializmus prezentovaný ako niečo silno problematické.

Ekonomické dedičstvo

Pre mnohých ľudí je však omnoho dôležitejšie ekonomické a geopolitické dedičstvo kolonializmu. Nadvláda Západu nad svetom trvá od 18. storočia, kedy boli Západ a Čína na zhruba rovnakej mocenskej úrovni. Pre mnohých kritických autorov ide o dôsledok násilnej koloniálnej politiky Západu a nie o dôsledok obchodného ducha, protestantskej etiky či lepšieho alebo naopak horšieho klimatického podnebia. Dnes žijeme v období neokolonializmu. Je to epocha pokračujúceho kolonializmu po formálnej dekolonizácii inými prostriedkami. Nimi sú podľa Arama Ziaia z Univerzity v Kasseli najmä politiky medzinárodných finančných inštitúcií a ich vplyv na vlády chudobnejších krajín, zahraničné politiky samotných bohatých krajín, pravidelné vojenské intervencie, tzv. rozvojová pomoc, či ekonomické aktivity súkromných aktérov.

Kritizované sú dodnes počty hlasov vo Svetovej banke a Medzinárodnom menovom fonde, v ktorých majú Spojené štáty stále ešte právo veta. Černošské občianske organizácie dokonca zaslali Svetovej banke list požadujúci ukončenie rasizmu v tejto inštitúcii. Ako je známe, dlhy dekolonizovaných štátov umožňujú vyžadovať po vláдах týchto štátov neoliberalne politiky, ktoré v osemdesiatych rokoch viedli k tzv. stratenej dekáde. Hoci do roku 2007 došlo k bezprecedentnému splateniu dlhov a poklesu príjmov vedúcemu až k prepúšťaniu v medzinárodných finančných inštitúciách, opäť sa vracajú obavy z neschopnosti splácať dlhy. Dokonca v marci tohto roka aj Venezuela znova požiadala MMF o pôžičku.

Dobrym príkladom je aj Južná Kórea. Významné časti firiem ako Daewoo, Hyundai alebo Samsung boli rozpredávané počas východoázijskej krízy za výpredajové ceny. Čo sa týka napr. poľnohospodárskej politiky EÚ, typickým príkladom je Ghana, ktorej silno dotovaný import kurčiat z EÚ likviduje miestnu produkciu. Za všetky vojenské intervencie môže slúžiť príklad Iraku. Tzv. Franceafrique – mafiánske prepojenie medzi francúzskymi a africkými štátnymi špičkami – by tiež nebola možná bez francúzskych vojenských základní v Afrike.

Rozvojová spolupráca môže mať často ušľachtilé ciele, lenže takéto ciele mala aj koloniálna politika a od štyridsiatych rokov minulého storočia ich aj do istej miery naplňala. Vtedy vznikli Investičný fond pre ekonomický a sociálny rozvoj a Fond na podporu poľnohospodárstva a ekonomického a sociálneho rozvoja vo Francúzsku a Korporácia pre koloniálny rozvoj a Korporáciu pre zámorské potraviny v Británii. Mali zvyšovať životný štandard a blahobyť kolonizovaných a zaisťiť export koloniálnych produktov. Podľa francúzskeho vzoru vznikol následne v roku 1957 Európsky rozvojový fond, kam bola prenesená aj slovom Veronique Dimier zo Slobodnej univerzity v Bruseli „koloniálna psychológia“. Dnešné vykorisťovanie ide ruka v ruke s cieľom rozvíjať rovnako ako cieľom kolonializmu bolo najprv civilizovať a neskôr rozvíjať. A napokon aktivity súkromných aktérov zabieraním pôdy, tzv. landgrabbingom, pripomínajú zabranie pôdy počas kolonializmu, či už súkromnými koloniálnymi spoločnosťami alebo neskôr vládami.

Ako je na tom Česko a Slovensko

Najvýznamnejšia podobnosť s kolonializmom je však pretrvávajúca nerovná výmena v obchode medzi globálnym Juhom a Severom. A práve tu má svoje miesto aj Slovensko, aj Česko. V mnohých ohľadoch sú na strane bývalých kolonizátorov a čerpajú výhody z nižších cien tovarov a služieb spôsobených globalizáciou podporovanou západnými vládami. Zároveň sú však aj v roli vykorisťovaných, od ktorých unikajú zisky do zahraničia. V tomto ohľade píše v súvislosti s Českom Ilona Švihlíková o kolónii, akademickým žargónom sa hovorí o „závislej trhovej ekonomike“.

Darí sa teda Západu zbavovať sa koloniálneho dedičstva? V rovinné ideí a materiálnych symbolov dochádza k miernemu pokroku. V otázke reparácií sú úspechy len veľmi ojedinelé a týkajú sa jednotlivých osôb podávajúcich žaloby. V tej najpodstatnejšej otázke globálneho svetového poriadku však pokračuje lúty boj o udržanie koloniálnej nadvlády, ktorej dnes nanajvýš ak prislúcha predpona neo-.

Česká podpora lidských práv v Číně po 30 letech

V českých debatách o politice hodnot bývá často zmiňována Čína jako nedemokratická země, která kontrastuje s našimi představami o postkomunistické transformaci. Předělem ve vnímání problému lidských práv v Číně se stalo násilné potlačení demonstrací v roce 1989, které se v mediální podobě objevilo ještě v posledních měsících komunistického režimu v Československu. Podpora demokratických hodnot a lidských práv se poté stala standardní součástí české politické kultury, která nás řadí do evropského demokratického mainstreamu.

Zatímco kritický styl politiky vůči Číně je na západ od našich hranic spíše doménou levicově-liberálních proudů, v českém prostředí se jako zastánce lidských práv dlouhodobě profiluje spíše neklausovská pravice. Tím se také politika lidských práv stala dělicím, či dokonce polarizujícím tématem, které odpoutává pozornost od praktických strategií a dopadů politiky lidských práv spíše k vnitropolitickým střetům, odehrávajícím se primárně v mediální rovině.

Ačkoliv se idea podpory lidských práv v Číně stala běžnou, za zhruba tři dekády se sotva objevil jasnější názor jak v Číně realizovat naše představy o hodnotách a lidské svobodě, na které bychom se většinově shodli. Iniciátorem české politiky lidských práv v ČLR byl prezident Václav Havel, který byl jednou z prvních hlav státu, jež přijala oficiálně dalajlamu v roce 1990, prakticky během prvních měsíců v prezidentské funkci. Havlova diplomacie lidských práv, spočívající ve zvaní čínských exilových intelektuálů a aktivistů do Prahy, byla přesvědčivou a uvěřitelnou devízou českého a středoevropského konceptu solidarity: útok na kohokoliv jiného je ohrožením nás všech, sdílená mezinárodní podpora demokratických sil se osvědčuje. Svobodná média a nově vznikající nevládní organizace (NGOs) do-

kázaly na problém lidských práv upozornit a získat zájem veřejnosti. V počtu návštěv dalajlamy a tibetských exilových představitelů se Česká republika řadí do první světové desítky, sám dalajlama, kterého pojilo dlouhodobé osobní přátelství s Havlem, navštívil Prahu jedenáctkrát.

Politika lidských práv v Číně měla počátku v ČR specifické rysy, kterými se odlišuje od většiny evropských zemí. Silné veřejné povědomí kladoucí situaci v Číně nad ostatní lidskoprávní agendy v jiných částech světa, s výjimkou Ruska, post-sovětských republik, Myanmaru a Kuby, vytváří z ČLR mediálně nejvýraznější téma. Současně s tím, málokterá lidskoprávní agenda byla tak výrazně podkreslována identitárními narativy, jako právě český odpor vůči asijské velmoci, které dáváme najevo svou srdatost coby země nedbající čínských hrozeb. Tento narativ pokračuje tím, že za své asertivní hájení hodnot jsme v zahraničí získali uznání představující kapitál české zahraniční politiky. Dalším českým specifikem je monopolizace lidskoprávní agendy v Číně českou demokratickou pravici, kam lze zařadit i bývalé liberální křídlo Bursíkových zelených, a následně i Českou pirátskou stranu. Důraz na lidská práva v Číně odlišuje neklausovskou pravici od levice, která se obtížně zbavuje kompromitujícího ná-

→ Jak vlastně realizovat politiku lidských práv v Číně v praxi?

nosu minulosti, a koketuje s antiliberální a stále totalitní Čínou, jak je v českých liberálních médiích představována.

Otázka strategie a praxe

Jak vlastně realizovat politiku lidských práv v Číně v praxi? V českém prostředí se od počátku nejvíce prosazuje cesta politických gest a asertivních vyjádření prostřednictvím médií. K takovým příkladům patřila Havlova diplomacie na úrovni neoficiálních setkání s disidenty a tibetskými elitami, s výjimkou prvního setkání s dalajlamou na pražském Hradě, vždy na semioficiální úrovni, popř. v návaznosti na konference v rámci mezikulturního a religiozního dialogu. Havel nikdy nezneužíval tibetské karty pro vnitropolitické střety, i když předsedové vlád zastávali pragmatičtější přístup k Číně daný hlavně ekonomickými motivy. Politika gest je obvykle doprovázená polarizující veřejnou debatou mezi příznivci a odpůrci, kteří argumentují poukazem na neblahé ekonomické dopady, zatímco oponující strana vyzývá k podpoře demokracie. Zařazení bodu lidských práv se při oficiálních příležitostech považuje za běžný standard na úrovni vlád a ministrů, avšak někteří politici toto otevřeně odmítají. Příkladem toho je postoj prezidenta Miloše Zemana, který se orientuje přednostně na ekonomickou diplomacii, podobně postupoval jeho předchůdce Václav Klaus.

Ačkoliv se ČR nedá upřít dlouhodobá podpora pro lidská práva v mezinárodních institucích, podíl čínské agendy mezi ostatními prioritami je jen malý a obtížně dohledatelný. Česká veřejnost však žádá hlavně symboly, akce a terč pro vyjádření nelibosti. O zahraniční zkušenosti se česká veřejnost zajímá jen v případě politických gest ve stylu „mediální diplomacie“.

Domácí polarizace politiky lidských práv

Prominentní místo české politiky lidských práv vůči Číně se projevilo s oživením česko-čínských vztahů po nástupu M. Zemana do prezidentské funkce souběžně s existencí levo-středových vládních koalic. Česká republika v prodlevě trvající zhruba jednu dekádu, kdy politické kontakty byly zmrazeny čínskou stranou jako odpověď na opakované přijímání dalajlamy na formálně státní úrovni ve vládních rezidencích, projevila přání překonat tuto krizi ještě za premiéra Petra Nečase. Předseda ODS k obnovení dialogu s Pekingem vyzval z vlastní iniciativy diplomatickou cestou, v době, kdy se formoval subregionální formát 16+1. Média tento obrat zaregistrovala v podobě premiérova projevu na

průmyslovém veletrhu v Brně, kde se distancoval od dnes již zdomácnělého pojmu „dalajlamismus“. Hlavní nápor kritiky médií však zamířil na ministra zahraničních věcí Lubomíra Zaorálka, který v roce 2014 po patnáctileté přestávce v setkáních na úrovni ministrů zahraničních věcí ČR a ČLR během své návštěvy v Pekingu potvrdil obnovu politického dialogu s Čínou ve společném prohlášení. Mediální debatu ovládlo téma uznání principu jedné Číny a Tibetu jako součásti teritoria ČLR, potvrzující, že ČR nepodporuje samostatnost Tibetu. Narůstající emotivní reakce nemohl zmírnit ani fakt, že nezávislost Tibetu žádné země, ani ČR, ani sám tibetský exil, neprosazují, ani to, že prezident Havel sám nikdy takový nápad nevzněl. Argumentem kritiků bylo, že uvádění příslušnosti Tibetu k Číně Českou republiku v rezoluci ponižuje. Následovalo vzepětí odporu proti domnělému odklonu od politiky lidských práv a odkazu zesnulého (2011) V. Havla spojené s razantním odmítáním pokusu o reformu politiky lidských práv prosazovanou náměstkem ministra zahraničních věcí Petrem Drulákem. Odpůrci revidované koncepce lidských práv, která byla doposud nejvíce propracovaným textem tohoto druhu, nepřijali rozšíření na úroveň mezinárodně běžné a moderní agendy, zahrnující ekologickou a sociální sféru ve zmodernizovaném pojetí lidských práv. Důraz na strategii akce a následování USA je v Česku axiomem, kterému nelze argumentačně oponovat. Drulákova verbální kritika „lidskoprávního atlantismu“ se setkala jen s omezenou podporou, kterou vyslovil např. filozof Václav Bělohradský.

Ideologizované odkazování na Havla se stalo novou a nebezpečnou tendencí českého pravicového populismu s rostoucími dopady na českou agendu vůči Číně. Otevřenou intervencí organizace National Endowment for Democracy (NED) se americká politika odvolává na tzv. Havlův odkaz. Carl Greshman, prezident NED, v článku publikovaném ve Washington Post rázně oponoval Drulákově kritice „falešného univerzalizmu“. Po následující mediální kampani v Čechách, hraničící s denunciací, a po odvolání náměstka Druláka premiérem Bohuslavem Sobotkou, se nakonec rozvinula do té doby nevídaně bohatá intelektuální debata, překračující ideologické limity mediálního mainstreamu. Obohacující teoretická disputace mezi českými intelektuály, publikovaná souhrnně pod názvem Lidská práva: (Ne)smysl české politiky v nakladatelství Slon v roce 2015, znovu revidovala do té doby ne zcela ujasněné koncepční vize o podstatě lidských práv a jejich mezinárodní podpoře, a přinesla i kritickou reflexi nekonzistentních přístupů podpory lidských práv některými západními spojenci (zejména USA) v případě přístupu k problematickým nezápadním režimům podle selektivního klíče politického spojenectví.

Co je odkaz Václava Havla?

„Odklonem od Havla Česko prodělá“, varoval článek Hospodářských novin z 30. 10. 2014, jako řada jiných v té době, počínaje rokem 2014. Jak by se Havel asi sám postavil k revidované koncepci lidských práv s odstupem a zkušenostmi z praktické politiky? Měli skalní vykladači Havlova odkazu na mysli prezidentovu podporu pro americkou invazi do Iráku ve formě společného dopisu politiků, publikovaného v roce 2003 ve Wall Street Journal pod názvem „United We Stand“, nebo snad revoltu proti životu ve lži existenciálního odcizení cestou života v pravdě, jak známe Havla z jeho eseje Moc bezmocných? Jsou lidská práva nástrojem mediálního a politického boje uvnitř státu i mezinárodně, nebo hodnotou pro nenásilné šíření dobra překračujícího hranice kultur? Havel nečinil z politiky lidských práv v Číně vlastní vnitropolitickou hru, nevyvolával záměrně diplomatické incidenty s čínskými i českými institucemi se záměrem rozehrát intriky. Praxe záměrného zvaní citlivých návštěv do vládních rezidencí se stala zavedeným algoritmem, který funguje se strojovou účinností. Takových scénářů jsme byli svědky v případě vítání dalajlamy v rezidenci Ministerstva kultury ČR (2016), nebo v ještě zlomyslnější variantě v provedení pražského magistrátu, který zpolitizoval dohodu mezi Prahou a Pekingem z věcně i právně irelevantního důvodu „principu jedné Číny“, a nakonec formou ostentativní cesty předsedy Senátu Miloše Vystrčila na Tchaj-wan, která získala ovace za domnělou odvahu a projev politického charakteru. Nepřipravenost čínské strany efektivně reagovat a její diplomacie výhrůžek proměňuje českou hru na dráždění asijského draka v téměř celonárodní zábavou. Kde ovšem zůstala lidská práva v Číně a do jaké míry toto téma vůbec někoho podrobněji zajímá, se stává ještě méně patrné. Česká politická debata o lidských právech se soustřeďuje na vlastní politickou scénu a vlastní publikum, popř. se odvolává na zahraniční mediální zdroje. Při tom se dále betonuje v cynickém zaujetí pro politické hry, aniž by snad někdo věnoval pozornost, jak pojmají problém lidských práv v Číně třeba země západní Evropy, které mají podstatně delší historickou zkušenost s uplatňováním svých záměrů v Číně, hlouběji zažitou demokracii, a kvalitnější sinologickou vědu.

Česká mediální debata o lidských právech v Číně se stala jedním z hlavních témat o Číně vůbec, kromě sílící sekuritizační tendence živené mainstreamem a cestou vlivových think tanků, financovaných ze zahraničí. V houstnoucím ovzduší vyvolávané atmosféry studené války a otevřeného amerického tlaku na evropské země s cílem vypudit odtamtud vzrůstající se

→ Česká politika lidských práv je kombinací po domácku pěstovaného kýče vlastní morální výjimečnosti, skloubeného s následováním asertivní politiky gest.

ČLR se do českého prostředí přenáší tendence tomuto trendu podléhat, a dokonce se na něm profilovat. Západní média nemají v ČLR podstatný dopad na místní obyvatelstvo, nejsou běžně dostupná a nemají důvěru, což usnadňuje čínské domácí propagandě podněcovat protizápadní nacionalismus a paušalizovat veškerou západní kritiku nedemokratického režimu jako pouhou zaujatost.

České vidění lidských práv v Číně nedává najevo podrobnější zájem o cílové skupiny, z domácích debat se nedozvíme, jak čeští aktéři podporující lidská práva vnímají čínské veřejné mínění a preference sociálních vrstev, zda Číňané stojí o napodobení našeho způsobu transformace a jaký mají vlastně vztah k vlastním elitám a ke společenskému systému. Takový výzkum na Západě existuje, ale nehodí se do pohodlné mediální praxe. Kdo chce ovlivňovat společenské dění v ČLR, musí si vybudovat důvěru, veřejný impakt a společenské kontakty. Česká politika lidských práv je místo toho v podstatě kombinací po domácku pěstovaného kýče vlastní morální výjimečnosti, skloubeného s následováním asertivní politiky gest. Koncentruje se ve sdíleném mediálním spílání a vytváření názorových skupin, které si navzájem nemají moc co sdělit. ●

díky svým organizačním schopnostem, příjmům ze zahraničí a americké podpoře (finanční, mediální i zpravodajské zprostředkované zejména Pavlem Tigridem) sice stal klíčovým představitelem československého disentu, ale řada jiných disidentů se s ním v mnoha otázkách názorově rozcházel.

Lidská práva vstupují do české zahraniční politiky v podobě jednostranných kroků prezidenta Havla, které česká diplomacie v devadesátých letech více méně ignorovala. Havel své kroky s nikým na české politické scéně nekonzultoval a leckdy se srážel s politikou vlády premiérů Václava Klause či Miloše Zemana. Havlova lidskoprávní politika se však nikdy nedostávala do rozporu se zájmy USA. Porušování lidských práv pranýřovala u států, které mají s Washingtonem napjaté vztahy, podobná kritika však nikdy nesměřovala k americkým spojencům či k samotným USA. Američanům tím dokázal, že s ním mohou kdykoliv a v čemkoliv počítat; z toho hlediska si plně zaslouží jejich vděk včetně busty v americkém Kongresu. Současně však zdiskreditoval myšlenku všeobecně platných lidských práv a potvrdil, že jsou pouze nástrojem nátlaku proti rivalům. Také poškodil jméno své i své země všude, kde nepůsobila americká piárová mašinérie.

V českém nevládním sektoru současně vyrůstá s americkou podporou (National Endowment for Democracy) lidskoprávní gigant Člověk v tísni (ČvT). Tato nevládní organizace (jejíž rozpočet je dnes srovnatelný s rozpočtem naší kontrarovědky) se stává hlavním nositelem havlovského pojetí lidských práv a navazuje úzké vztahy s americkými představiteli (i díky svým aktivitám na Kubě a v Afghánistánu). Ostatně když Havel uvažoval, kdo by mohl být jeho následníkem, zmiňoval nejprve americkou ministryni zahraničních věcí Madeleine Albrightovou a výhledově právě šéfa ČvT Šimona Pánka.

S koncem Havlova prezidentsví se část jeho spolupracovníků přesunula na ministerstvo zahraničních věcí, kde ve spolupráci s ČvT zřizují odbor na podporu lidských práv a demokracie. Následně na ministerstvo přichází do funkce prvního náměstka výkonný ředitel ČvT Tomáš Pojar a otevírá penězovod, díky němuž ČvT a jeho satelity dodnes čerpají obrovské částky z veřejných prostředků na podporu lidských práv v zahraničí. Jediný dosavadní pokus o přehodnocení této politiky a tohoto nastavení v roce 2014 vedl k dobře organizované mediální vlně postavené na obraně odkazu V. Havla a k diplomatickému tlaku USA. Tehdejší špičky vládní sociální demokracie, která k havlovskému pojetí lidských práv nikdy blízko neměla a mít nemohla, se těchto pohybů zalekly; její dnešní představitelé na piárovém havlovství dokonce staví.

Fiasko české lidskoprávní politiky má čtyři složky. Především žije z falešné legendy, která vytváří falešná geopolitická očekávání ve stylu: havlovští disidenti zvítězili nad komunistickým režimem, námi podporovaní aktivisté také pokoří své režimy. Dále se dostává do nepřekonatelného rozporu mezi univerzalismem lidských práv a selektivitou jejich uplatňování (jen politická práva a jen v zájmu USA). Rovněž svým elitářstvím zrazuje skutečný humanismus: zaměřuje se na aktivistické odpůrce, kteří podobně jako Havel často sami volí cestu mučedníků (což neznamená, že si nezaslouží respekt), přičemž se nezajímá o osudy širokých lidových vrstev. A konečně oslabuje stát a jeho zahraniční politiku tím, že je podřizuje zájmům jedné přerostlé „nevládky“ a jejích amerických kmotrů. Trochu moc pasiv oproti jedinému aktivu, které spočívá v ničím nepodloženém pocitu, že činíme jakési dobro.

Lidská práva proti lidem

Ale těžko bychom našli stát, který dokáže věrohodně prosazovat lidská práva, aby vyhověl jejich univerzalistické povaze a nepostupoval selektivně. Pokud by se takový stát našel, musel by tuto politiku vyjmout z demokratické kontroly a izolovat od tlaku mocného spojence, neboť by se nutně srážela jak se zájmy demokratické většiny, tak i s jeho geopolitickými zájmy.

Tato představa zdaleka není tak utopická, jak by se mohlo zdát. V posledních desetiletích se již uskutečňuje: lidská práva v rostoucí míře definují a prosazují síly, které sice pocházejí ze států, ale pokoušejí se osamostatnit. Bdí nad nimi koalice nevládek, aparátů mezinárodních organizací a národní i mezinárodní justice.

Došlo k naprosto zásadnímu přehodnocení smyslu mezinárodního práva, které po staletí sloužilo mezinárodnímu míru tím, že nabízelu jinou cestu řešení konfliktů mezi státy, než byla diplomacie a válka. Pokud k válce došlo, zmírňovalo její útrapy. Dnešní mezinárodní právo se čím dál tím více orientuje k ochraně individuálních práv často proti demokratickému zájmu společenské většiny; tento proces skvěle rozebírá Samuel Moyn v knize Poslední utopie. Už neslouží státům, nýbrž je obchází a vytváří paralelní, na státu nezávislý lidskoprávní aparát, kterému naopak mají sloužit státy.

Od sedmdesátých let se rapidně množí nejrůznější mezinárodní úmluvy na ochranu všech možných i nemožných práv. Ačkoliv se zpočátku zdá, že jde o prázdné deklaráce, působením aktivistů postupně prosakují do praxe mezinárodních institucí i do národních justičních systémů. Nikde není tento trend silnější než v Evropě. To je dáno

silnou tradicí evropského právního státu a povahou evropské integrace. Pokud se evropský stát k něčemu zaváže, má, na rozdíl od afrického či asijského státu, mechanismy, které tento závazek dokáží vynutit. Evropská integrace pak omezuje suverenitu a dává bezprecedentní pravomoci nadnárodním institucím.

Zatímco před nástupem ideologie lidských práv Evropa dosáhla významných pokroků v osvobození člověka, zrušení nevolnictví, zákazu obchodu s otroky, politických svobod, sociální spravedlnosti či zrovnoprávnění žen, výsledky více než 40 let lidskoprávníčeni jsou především negativní. Evropa například zjišťuje, že nemá právní nástroje, které by jí dovolily zastavit masivní migraci, jež ji bytostně ohrožuje, a naopak, že její lidskoprávní mašinérie každý takový pokus zhatí. Lze ji obejít pouze vyděračskými dohodami o zadržování migrantů s představiteli, pro něž lidská práva nic neznamenají (s tureckým prezidentem či libyjskými válečníky). Evropané a Američané také zjišťují, že nejrůznější menšiny mohou lidskoprávní mašinérii mobilizovat k tomu, aby podle svých zájmů a proti demokratické většině zaútočily na základní instituce naší civilizace, jako je svoboda projevu, a omezují ji cenzurou kulturních statků, přepisováním historie, útoky na gramatiku a pravopis, vymazáváním pojmů otec a matka z úředních formulářů či redukováním, a dokonce rušením policejních útvarů pro jejich údajný rasismus.

Právo, které tradičně konflikty tlumilo, se po nákaže lidskými právy samo stává příčinou konfliktů. Na mezinárodní úrovni to ukázaly vojenské intervence západních velmocí motivované ochranou lidských práv a šířením demokracie, ať už šlo o Afghánistán, Irák či Libyi. Bez výjimky končí v humanitárních katastrofách. Nelze však vyloučit, že samotné západní státy neupadnou v důsledku lidskoprávního aktivismu do občanských válek. Aktivisté si neuvědomují, že kulturní války, které rozpoutávají, mohou přerůst do násilných konfliktů, pokud frustrovaná většina shledá, že vyprázdněná demokracie jí nedává možnost se hájit.

Bez lidských práv

Alain de Benoist ve své brilantní analýze Za horizontem lidských práv odhaluje základní omyl, na němž celá lidskoprávní ideologie stojí. Vychází z iluze, že lidská práva je možno definovat univerzálně, a tedy nezávisle na konkrétních podmínkách politického společenství, které podle nich má žít. Snaží tím vyvážit jednotlivce z vazeb, jež ho utvářejí a bez nichž nemůže existovat. I Moyn rovněž dokládá, že lidská práva navzdory své univerzalistické rétorice byla až do sedmdesátých let minulého století

→ Těžko bychom našli stát, který dokáže věrohodně prosazovat lidská práva, aby vyhověl jejich univerzalistické povaze a nepostupoval selektivně.

spíše okrajovou součástí národních právních systémů pod suverénní a tedy, v případě Západu, i demokratickou kontrolou. Vymkla se z důvodů, které George Lasch označuje jako „kultura narcismu“. Jde o vypjatý liberální individualismus, jehož vítězná tažení začíná západním rokem 1968, kdy studenti a pozdější lídři nové levice odmítají ve jméno bezbřehé emancipace jak pravicovou hodnotu státu, tak i levicovou hodnotu sociální spravedlnosti.

Ochranu jednotlivce je třeba vrátit tam, kde až do sedmdesátých let byla, pod křídla svrchovaného státu. Stát musí uplatnit svoji svrchovanost především vůči hlavním nositelům lidskoprávní ideologie: mezinárodním organizacím, aktivistům a justici. Některé mezinárodní organizace bude třeba navrátit účelu, s nímž byly založeny, jiné zrušit. Stát by také neměl financovat aktivity, které ho podkopávají, je proto na místě zastavit veřejné financování politickým lidskoprávním nevládním organizacím. Úspory lze směřovat k respektovaným mezinárodním institucím jako Červený kříž či skutečným charitám. Rovněž je třeba bránit justiční tendenci k ignorování veřejného zájmu a demokratických procedur, jakož i soudcovským výkladům lidských práv či dokonce odvozování práv nových.

Podobné úsilí se jistě setká s odporem. Proto je třeba mít od počátku na paměti obecné cíle, k nimž odvržení lidskoprávní ideologie směřuje: obnovu státu, který je potřeba k naplňování veřejného zájmu, obnovu svobody a demokracie, jež jsou oklešťovány soudci a aktivisty, obnovu humanitární solidarity zdiskreditované ideologizací a zamezení násilí, které lidská práva vyvolávají. Speciálně českým bonusem je překonání jedné zavádějící legendy a odhození zbytečné zahraničněpolitické zátěže. ●

„Lidé si zdá se neuvědomují, že jejich názor na svět zároveň vypovídá o jejich povaze.“

— Ralph Waldo Emerson

Proč mají být lidská práva základem (nejen) zahraniční politiky

Lidská práva potřebuje náš stát, naše společnost i všichni občané

Někdy to vypadá, že už i stránky intelektuálních časopisů jsou plné zmatených pojmů. Lidé věří všelijakým hloupostem a občas zaváhá i formálně vcelku vzdělaný člověk. Tak možná neškodí odpovědět pro začátek na otázku jednoduše. Lidská práva potřebujeme proto, že bez jejich uznání není lidské svobody, bez svobody není demokracie a bez tohoto trojjediného celku není žádné jistoty, že nás kdokoli kdykoli bezdůvodně neomezí na svobodu a nespáchá na nás bezpráví. Lidská práva jsou předpokladem našeho každodenního života, jak ho můžeme v České republice žít už třicet let, aniž bychom o ně museli sami zvlášť usilovat. Jsou základem toho, co nazýváme právním státem, proto je také Listina základních práv a svobod součástí našeho ústavního pořádku. Lidská práva jsou zároveň ideálem, který je součástí naší státní, národní a širší kulturní identity. Ta je přes vzrůstající zmatení či snad „nevyhraněnost“ mnohých našich spoluobčanů identitou západní.

Jsou lidská práva ideologií? V určitém smyslu ano. Můžeme svět kolem sebe nahlížet hlediskem lidských práv, můžeme z nich učinit princip, který utváří naše názory, postoje i mravní zásady. Můžeme tento princip hlásat a zastávat se ho. Co bychom však dělat neměli, je tuto myšlenku redukovat, projektovat do ní své předsudky a tímto paskvilem pak strašit ostatní. Lidská práva nejsou vlastnictvím žádného politického směru, ač pravice i levice mohou vyzdvihovat určitá konkrétní práva podle svého zaměření a v zájmu voličů, které reprezentují. Tím méně jsou lidská práva v moci „aktivistů“, i ti však mají plný, ústavou garantovaný nárok zasazovat se o respekt k právům, jež jsou podle jejich názoru opomíjena. Mohou se sdružovat, předkládat požadavky a návrhy řešení a získávat pro ně podporu. Tito aktivní občané (občanská společnost) bývají důležitou protiváhou demokraticky zvolené vlády, často ji kontrolují, brání zneužívání moci a upozorňují na opomíjené problémy.

Lidská práva, především práva občanská a politická, svoboda projevu, svobodné a spravedlivé volby a účast občanů na rozhodování o veřejných záležitostech byly spolu s ekonomickými reformami a „návratem do Evropy“ programem politické změny, kterou jsme zvolili v prvních svobodných volbách v roce 1990. Státy se, jak řekl Tomáš Garigue Masaryk, udržují těmi idejemi, na kterých byly založeny. V roce 1918 to byla idea demokracie a nezávislosti, v roce 1989 pak myšlenka demokracie, svobody a lidských práv. Představa, že jakákoli z těchto idejí ohrožuje kteroukoliv jinou z nich, je nesmyslná, i kdyby ji ještě tisíckrát zopakoval kterýkoli veřejný činitel nebo člen akademické

obce. (Demokratická) moc je legitimní, jen pokud dodržuje práva občanů, neboť z jejich vůle je moc umožněna.

Máme-li dnes oprávněnou obavu o stav demokracie v naší zemi, nezbyvá než se vrátit k hodnotám, na kterých byla vybudována. Stav věcí je předurčen stavem ducha a duch naší společnosti je podlomený. Relativizace, oportunismus, lež a sprostota se prosadily ve veřejném prostoru, pochybné osobní ambice nahradily politické cíle. „Naše země ne- vzkvétá,“ řekl ve svém novoročním projevu v roce 1990 Václav Havel, „žijeme ve zkaženém mravním prostředí. Pojmy jako láska, přátelství, soucit, pokora či odpuštění ztratily svou hloubku a rozměr a pro mnohé z nás znamenají jen jakési psychologické zvláštnosti, anebo se jeví jako zatoulané pozdravy z dávných časů, poněkud směšné v éře počítačů a kosmických raket.“ Je smutné, že rozklad jsme si přivodili sami, v příznivé mezinárodní i ekonomické situaci, v míru a prosperitě garantované mj. členstvím v silných a demokraticky uspořádaných společenstvích neváhajících poskytnout finanční a materiální pomoc, kdykoli jsme ji potřebovali. I přesto, že jsme sami mnoho nepřispěli a s poskytnutou pomocí všelijak čachrovali. „Naším největším nepřítelem jsou dnes naše vlastní špatné vlastnosti,“ řekl tehdy V. Havel a mohl by to znovu říci dnes, „lhostejnost k věcem obecným, ješitnost, ctižádost, sobectví, osobní ambice a rivalita.“ Není předmětem této úvahy rozebírat příčiny, ale podtrhnout, jakou důležitost má v zápase, který je po třiceti letech po Listopadu 1989 znovu před námi, myšlenka lidských práv.

Lidská práva jsou základem mezinárodní spolupráce

Z antropologie víme, že právní systémy různých kultur se velice liší. Každý právní systém však obsahuje požadavek univerzální platnosti, každá právní autorita vydává právní rozhodnutí s úmyslem je aplikovat na všechny podobné nebo identické případy, což je předpokladem spravedlnosti. Právě v tomto smyslu je univerzalita lidských práv základem mezinárodního práva, které požaduje respekt k lidské důstojnosti každého jedince kdekoli na světě.

Mezinárodní právo z povahy svého účelu nadřazuje ochranu lidských práv nad jurisdikci států. Takto se vytváří prostor pro různé aktéry, státy a jejich zahraniční politiku, mezinárodní a místní nevládní organizace a celý systém humanitárního, rozvojevého a lidskoprávního financování ze zdrojů veřejných i soukromých (filantropie). Práce mezinárodních a nevládních organizací musí být transparentní, řídit se svým deklarovaným účelem i zásadami tzv. dobré praxe. Pokud pocházejí prostředky z demo-

kratických států, podléhá jejich použití příslušným vnitrostátním kontrolním mechanismům. Ne že by nebylo jejich práci co vytknout, ale představa, že nevládní organizace jsou prodlouženou rukou např. rozvojových agentur, jež je financují, nebo přímo vlád, jež tyto agentury zřizují, patří do kategorie konspiračních teorií.

Z novějších počínů v oblasti mezinárodního práva vyniká koncept Odpovědnosti za ochranu (Responsibility to protect), jehož úkolem je ochrana před nejzávažnějšími mezinárodními zločiny, jimiž jsou genocida, válečné zločiny, etnické čistky a zločiny proti lidskosti. Koncept prohlašuje povinnost státu chránit své obyvatele, ale zakotvuje také závazek ostatních států a mezinárodních organizací poskytovat pomoc a podporu při ochraně obyvatel a rovněž odpovědnost mezinárodního společenství poskytnout (náhradní) ochranu v případě, že kterýkoli stát v této úloze zjevně selhává. V roce 2005 tento koncept na Světovém summitu OSN podpořily všechny státy světa.

A ještě jedna antropologická poznámka. Současné pojetí lidských práv už opravdu není nějakou projekcí hodnot liberálního západního individualismu. Daleko víc je to vnitřně ne zcela koherentní, nesystematická a místy rozporuplná „asambláž“. Přes svou omezenou vymahatelnost a útoky různých diktátorů a jejich obdivovatelů však vytrvale ovlivňuje a mění chápání lidských práv na celém světě, a to včetně společností západních. Uznání práv původních obyvatel a jejich přístup k soudním mechanismům může měnit nejen situaci, ve které se tito lidé nacházejí, ale i to, co se v bohatých částech světa může nadále ve vztahu k nim považovat za přípustné.

A proto by lidská práva měla být i základem české zahraniční politiky

Lidská práva jsou určitý ideál a neztrácejí svou platnost jen proto, že je někdo povrchně, účelově, výběrově nebo naopak příliš „aktivisticky“ uplatňuje. Tak to s ideály a s lidmi bývá, ideály jsou velké a lidé malí. Shodneme-li se na principu, můžeme se jeho dodržování domáhat, můžeme kritizovat konkrétní rozhodnutí a prosazovat jiná. Rezignovat ale na jakýkoli princip předem vede k cynismu a postupné ztrátě schopnosti rozlišovat dobré a zlé. Obávám se, že této situaci se blíží česká lidskoprávní zahraniční politika po třiceti letech. Neprobíhá spor o tématech, akcentech, strategiích a konkrétních činech, jež by rezonovaly v nějakém širším evropském nebo regionálním kontextu.

Kdo se ještě o něco snaží, si může vybrat nálepku pravdoláskaře, havloida nebo lepšolidu anebo se rovnou ocitne na seznamu žoldáků globálního

→ Někdy to vypadá, že už i stránky intelektuálních časopisů jsou plné zmatených pojmů.

kapitalismu sionistického spiknutí (viz George Soros). Jako kdyby se nám před očima zhmotnily stránky Rudého práva ze sedmdesátých let. Stojí za to znovu zopakovat, proč by měla lidská práva znovu být úhelným kamenem české zahraniční politiky. Prezident Havel měl schopnost integrovat do své zahraničněpolitické vize historickou zkušenost, své pojetí odpovědnosti v politice i humanistický princip solidarity mezi lidmi. To mu umožňovalo vidět souvislosti, zastávat konzistentní stanoviska a svými činy přispívat k plnění dlouhodobých úkolů zahraniční politiky, které sám částečně (nikoli výhradně) formuloval, a vahou své osobnosti je garantovat. Například Havlovy výzvy k dalšímu propojování Evropy, jejíž jedna část nemůže být dlouhodobě stabilní, prosperovat a sjednocovat se bez ohledu na situaci v části druhé, měly své politické, bezpečnostní i ekonomické opodstatnění. Kritika „jeho“ zahraniční politiky se bohužel dnes zakládá na zjednodušené argumentaci, a nepochopení či ignorování celkového rámce, který bychom ve skutečnosti mohli znovu použít jako velkorysý půdorys pro projektování národních zájmů, s nimiž si jinak v naší politice skoro nikdo neví rady. Informovanější pohled na věc a zsvěcenější kritika jeho skutečných konkrétních chyb (sám je připouštěl a k jejich analýze vyzýval) by asi byla v naší dnešní situaci užitečnějším počinem odborných kruhů.

Výrazná či alespoň viditelná a slyšitelná obhajoba lidských práv a promítání lidskoprávních ohledů do všech zahraničněpolitických rozhodnutí má pro Českou republiku strategický význam. Neznamená to ani to, že se má z lidských práv učinit nástroj obrany liberálního systému, ani to, že mají lidská práva vyřadit ze zahraniční politiky všechny ostatní cíle. A rozhodně pak není tato teze výzvou k výběrovému a účelovému přístupu. Strategická váha je dána tím, že lidská práva a demokratické principy jsou důležitým stavebním kamenem mezinárodního systému. Za něj je Česká republika spoluzodpovědná. Ale nejen to. Má na jeho udržení životní zájem, právě na jeho existenci a funkčnosti závisí všechny ostatní její zájmy, bezpečnostní i ekonomické. ●

———— Polemizovat s článkem plným osobních zúctování, polopravd, výběrových citátů a kategorických hodnocení, namísto poctivého zvážení, hodného akademika, lze těžko, pokud se člověk nechce dopouštět podobných konstrukcí a vše podřídít účelové argumentaci s jediným cílem. Pan profesor Petr Drulák ve svém textu nenahází téma lidských práv v zahraniční politice z různých pohledů, neváží přínosy a slabiny, nesnaží se pochopit podstatu vývoje rámovanou logicky jeho začátky po pádu komunismu. Míří k jedinému: volání po odvržení „lidskoprávní ideologie“, jak jeden z největších přínosů moderní (západní) demokratické společnosti postavené na lidských právech, na pravidlech, která chrání jednotlivce a zajišťují jeho svobodu, nazývá. Dovolím si řadu jeho autoritativních a máločím, krom zaslupujícího názoru, podepřených prohlášení nahlédnout z širšího pohledu a v některých případech zcela odmítnout. Text pana profesora by se možná mohl jmenovat: „Komu to ještě natřu“ a mezi jmenovanými je také Člověk v tísni (ČvT) i já osobně. Nejdříve tedy k organizaci, kterou zastupuji, a k práci, kterou se zabýváme.

Řada odkazů vede k financím a rozpočtu. Člověk v tísni patnáct let zveřejňuje každoročně detailní finanční zprávu, která je na webu. Například za rok 2019 se rozpočet 2360 mil. Kč (čísla jsou zaokrouhlená), naplněný především úspěchy v mezinárodních výběrových řízeních, skládá přibližně z 79 % prostředků získaných v cizině, z cca 9 % z darů jednotlivců a firem a z přibližně 12 % z prostředků státního rozpočtu, místních rozpočtů a EU fondů administrovaných státní správou České republiky. Absolutní většina je použita na humanitární pomoc a rozvojovou spolupráci, na sociální projekty v ČR a vzdělávání. Rozpočet sekce Lidských práv a podpory demokracie z toho představuje asi 4 %. Podíl finančních prostředků z programu Trans, který spravuje Ministerstvo zahraničních věcí ČR (MZV ČR), je pak přibližně 12 mil. Kč, tedy cca 0,5 % z celku, což je malá část financí naší sekce lidských práv. Tvrzení o přebujelé nevládce, jejíž rozpočet je financovaný penězovody z MZV ČR a je podobný kontrarozvědce (rozumějte: nevládka, která je podobná kontrarozvědce), o lidskoprávním gigantu či o elitářském zaměření na lidská práva, jež jsou proti lidem a neberou v úvahu potřeby širokých mas, jsou úplně nesmysly a hanlivé nálepky nezakládající se na faktech. Našimi partnery v zemích, kde přirozený vývoj nebyl pokroucen komunismem, jsou nevládky s rozpočty násobně většími, než má ČvT. A je-li nám úspěch v mezinárodní soutěži, kde ČvT je nesporně nejviditelnější z nových členských států EU, vyčítán, pak autorovi nejde o humanismus a pomoc lidem, ale o účelový útok.

Zvláštní pozornost věnuje pan profesor osobě Václava Havla a roli disidentů. Pro jeho předlistopadové působení má prý respekt, byť celé snažení V. Havla a disentu líčí jako bezvýznamnou sebestřednou

snahu, která neměla pro porážku komunismu žádný význam, a skutečný rozpad způsobily ideje reformního komunismu. Pamatuji si je, včetně návrhů ať v listopadu 89 hledáme nějakou třetí cestu, jež mne, tehdy jednoho ze studentských vůdců, nesmírně iritovaly. Navrhovaly hledání lidské tváře tam, kde vzešlo tolik nelidství. Období polistopadové již popisuje jako fiasko a neváhá prohlásit, že Havel uškodil naší zemi. Je bezesporu pravda, že v prvním období jsme měli zvláštní citlivost především pro utlačování lidí a jejich práv a svobod komunistickými a jim poplatnými režimy a vůdci. Což se v mnohém shodovalo s postoji USA. Není to překvapivé, vzhledem k naší zkušenosti 40 let komunistické diktatury, která ve jménu štěstí lidu a mas neváhala obětovat práva a svobody jednotlivce. Ostatně ČvT začal působit na poli lidských práv a jejich obránců, podpory občanské společnosti, svobod a idejí demokracie právě v takových zemích, na Kubě a v Bělorusku. V obou případech proto, že na naše dveře zaklepali lidé hledající v naší zemi po sametové revoluci někoho, kdo je pochopí, kdo porozumí tomu, jak je těžké čelit represivnímu aparátu totalitního či autoritativního státu. Castrovi či Lukašenkovi. Příběh s dobrým koncem, příběh o bezmocných, kteří porazili mocné, byť je samozřejmě pravdivý jen se zasazením do širších souvislostí postupného rozpadu komunismu, morálního, systémového i ekonomického, je od té doby inspirací občanské společnosti, intelektuálů, obránců lidských práv, umělců či aktivistů v desítkách zemí světa. Samozřejmě závisí, koho se zeptáte, není překvapivé, že představitelé nedemokratických autoritativních režimů odkaz Václava Havla a nenásilných protikomunistických hnutí rádi nemají. Inspiruje totiž jejich vlastní občany, aby byli kritičtí, ptali se, bojovali o svá práva a svobody. Aby si udrželi naději, že mocní se neudrží navždy. Nevím, u koho nám V. Havel uškodil, pokud u autoritářů, kteří se bojí demokracie, pak je to svým způsobem v pořádku a ukazuje to mj., jak důležité jsou inspirativní osobnosti a odvážní lidé v boji za lidská práva, svobodu a demokracii.

Širší vnímání lidských práv přišlo s časem, který byl potřebný pro určité oprostění se z naší otrněné a determinující zkušenosti s komunismem. Jistěže jsou širší lidská práva neméně důležitá. Nikdy by mne nenapadlo zpochybňovat hnutí na obranu práv menšin, vlastnictví půdy, původního prostředí a života domorodých obyvatel, životního prostředí, hnutí bojující proti chudobě či sociálnímu vyloučení. Naopak, v mnoha zemích se právě těmito tématy zabýváme. Pan profesor však přehlédl, že pokud jsou základní lidská práva a svobody dodržovány, vzniká prostor pro obranu širších lidských práv, aniž by jejich obránci velmi riskovali. Pokud je mi známo, pan profesor se konkrétní prací na obranu širších lidských práv, včetně boje proti sociálnímu vyloučení, chudobě, podpoře rovných práv žen, sexuálních menšin, protikorupčních organizací... a tak podobně, v praxi nezabývá, což vysvětluje, proč nevidí zásadní

rozdíl. Zatímco v demokratických zemích, těch se „slabým státem“, tato možnost existuje povětšinou bez rizika represí, v zemích nedemokratických, zpravidla se „silným státem“, po kterém pan profesor volá, se velmi rychle témata širších lidských práv dostávají do střetu s autoritáři a diktátory a prolínají se se základními politickými právy a svobodami. S právem shromažďovacím, tedy s právem veřejně protestovat, s právem slučovacím, tedy právem organizovat se, s právem na svobodu slova a názoru. Pro úplný obrázek je třeba dodat, že dnes jsou aktivity řady českých nevládek, včetně ČvT, podstatně rozkročenější než v devadesátých letech a nerozlišují práva první, druhé či třetí generace. Jsou v souladu s jedním ze základních pilířů Evropské unie, tedy obranou lidských práv a svobod a jsou podporovány z mnoha vládních i nevládních zdrojů. Stačí se podívat do výročních zpráv a je zjevné, že nejsou primárně selektivní, poplatné nějaké zahraniční politice jednoho státu, byť jistě nepokrývají všechna místa na světě, kde jsou lidská práva porušována.

U člověka tak akademicky vzdělaného je až fascinující, jak snadno lze zploštit otázku univerzality lidských práv. Stejná míra individuálního pojetí práv a svobod samozřejmě není hned teď aplikovatelná a reálně možná kdekoli na světě. Pokud se zeptáte autoritářů u moci, povětšinou nezvolených ve svobodných a férových volbách, ujistí vás, že lidská práva nejsou univerzální a jsou kulturně, politicky, a někdy uslyšíte, že i geograficky či rasově, podmíněna. Ale když se zeptáte lidí v podstatě kdekoli na světě, obyčejným jazykem na obyčejné věci (nikoli tedy na koncept demokracie, pro mnohé velmi abstraktní, pro jiné zamlžený, vágní či spojený s konkrétními zeměmi a jejich mezinárodní aktivitou), ale na to, zda by chtěli spolurozhodovat, kdo bude v jejich vesnici, kraji a zemi vládnout, jak budou používány veřejné peníze, zda si přejí, aby nebylo v zemi rovných a rovnějších, tedy aby měl každý stejná práva, zda chtějí mít možnost otevřeně říct nebo napsat, co si myslí, a vyjádřit se k tomu co se jim nelíbí bez rizika trestu ze strany mocných, odpoví vám v absolutní většině případů, že ano, že chtějí základní práva a svobody. Asi se s panem profesorem ptáme každý jiných lidí, nebo máme jinou představu o tom, co je na světě důležité.

Co je politická neziskovka, to pořad nevím, ale pokud rozumím Václavu Klausovi ml., pak nejspíše ta, která není jen servis providerem, ale která krom toho, že dělá sociální či jinou práci v terénu, tedy konkrétně a měřitelně pomáhá, má ještě nějaký názor a chce, aby stát měnil své strategie a politiky tak, aby šel ke kořenům problémů a staral se o své občany. Takové neziskovky by V. Klaus ml. nejlépe zrušil či jim zakázal se ucházet o veřejné zdroje. Pan profesor termín rozšířil, trnem v oku mu jsou politické lidskoprávní neziskovky a mělo by jim být zastaveno financování. Tedy sociální služba, humanitární pomoc, snad i po-

→ Odkaz Václava Havla inspiruje občany, aby byli kritičtí, ptali se, bojovali o svá práva a svobody.

moc pronásledovaným ano, názor ne. Jak si můžeme všimnout v Maďarsku či v Polsku, vlastní názory, pokud nesouzní s vládní elitou, vítány nejsou, a jestliže je někdo podporuje, ať již je to ČvT, občanská společnost či George Soros, je třeba jej označit za nepřítel národních zájmů.

Pan profesor volá po návratu k silnému státu. Silné autority, které se o vše postarají, vyřeší která práva ano a která ne a kdo na která má nárok. Trochu mě děsí, které silné státy jsou panu profesorovi modelem, a stále doufám, že kremelský režim, který drtí občanskou společnost a vraždí opoziční lídry, nebo čínští komunisté, kteří nám ukazují, jak se efektivně vyrovnat např. s právy menšin v Tibetu nebo Xinjangu, či svobodou na vlastní názor u nositele Nobelovy ceny Liu Xiao Boa, to nebudou. Anebo ano?

Text pana profesora nepřináší validní zdůvodnění, proč bychom se měli tématu lidských práv vzdát, nepolemizuje, konstatuje a řadí vše do služby ideologického odmítnutí tohoto tématu v zahraniční politice ČR. Prohlašuje, že nám škodí a že jen jedinkrát (nepřekvapivě v době krátkého působení pana profesora ve vedení MZV ČR) došlo k pokusu o nápravu, který se nepovedl. Chce se dodat: našťáší! Důraz na lidská práva a svobody je totiž jedním z našich (nemnoha) přínosů v mezinárodní politice. Jistě ne všem je po chuti, řadu inspiruje, jiní jej respektují, jiní bagatelizují, další povzbuzuje. Rozhodně je něčím víc než jen prostou aktivitou pro udržení vlastní existence. V mnohém nás přesahuje, a možná proto je pro naši malou zemi tak důležité jej neztratit. ●

→ Důraz na lidská práva a svobody je jedním z našich (nemnoha) přínosů v mezinárodní politice.

O černobílém vidění světa lidskoprávních organizací

Šimon Pánek uvykl svatozáři, kterou mu vytvořila česká média. Není proto zvyklý, aby se někdo kriticky vyjadřoval o aktivitách organizace, kterou založil a už téměř 30 let vede. Ve svém článku jsem věcně ukázal, proč považuji zahraniční politiku lidských práv (LP) za škodlivou. Vše, co je v něm uvedeno, je doložitelné a není třeba se k tomu vracet

——— Příspěvek Šimona Pánka je přesto užitečný tím, že dokumentuje černobílé vidění světa hlavního aktéra českého lidskoprávního aktivismu: hledání třetí cesty mezi liberalismem a socialismem nemá smysl, bezmocní disidenti v čele s Václavem Havlem zvítězili nad mocným režimem, celý svět kromě diktátorů Havla uctívá, volání po silném státu je voláním po diktatuře. Během sametové revoluce řada mladých lidí tyto mylné názory sdílela, byl jsem jedním z nich.

Š. Pánek si však dokázal tato přesvědčení udržet dalších třicet let bez ohledu na to, co se ve světě mezitím dělo. V roce 1999 je přesvědčen o nutnosti bombardování Jugoslávie, pár let na to se vydává se svojí organizací pomáhat afghánské demokracii, pléduje za ozbrojenou demokratizaci Iráku, později se pokouší o projekty v Libyi a Evropě vyčítá, že nešla do Sýrie. Tolik zkušeností, a přesto stále tytéž omyly, bez jakékoliv sebereflexe. Asi je proto i pochopitelné, že na alternativní pohled bude reagovat slabou argumentací a silnými osobními útoky. Inu, Jiřímu Dienstbierovi, který naši demokracii dal nepochybně víc než kterýkoliv polistopadový aktivista, veřejně odmítl podat ruku za to, že kritizoval nálety NATO na Bělehrad.

Moralizování se nevyhýbá ani text Pánkovy kolegyně Gabriely Svárovské. Sama autorka svojí profesní zkušeností pěkně dokládá institucionální propojení české politiky LP, které jsem popsal ve svém článku. Nejdříve pracuje pro prezidenta V. Havla, pak se přesouvá na ministerstvo zahraničních věcí, kde má pod dohledem Tomáše Pojara na starosti LP projekty, dnes se v americko-švédsko-české instituci, jejímž hlavním hybatelem je Člověk v tísni, věnuje vyškolení východoevropských aktivistů. Její reakce na můj článek je celkem předvídatelná, ale přináší pár nových argumentů.

Bez LP prý není svobody, ani demokracie. Autorka správně rozlišuje mezi svobodou a ideologií LP. Pomijí však, že starověké a středověké kořeny evropské svobody a demokracie jsou podstatně hlubší než osvícenský základ sociálně inženýrské ideologie přirozených LP. Až do druhé světové války se euroamerické demokracie bez LP v praxi docela dobře obešly a nechávaly je filozofům, jejich skutečná expanze začíná až v sedmdesátých letech.

Je prý nesmyslné, že by se demokracie, svoboda a LP mohly navzájem ohrožovat. Mezi demokracií a svobodou se přitom po staletí vede boj. Liberálové po celé 19. století brání zavedení všeobecného volebního práva v obavách o svoji privilegovanou svobodu. Demokratické vlády pak přistupují k pozemkovým reformám a znárodnování, které svobodu velkovlastníků omezují. Obě tyto důležité hodnoty existují ve vzájemném napětí mj. i proto, že s všeobecnou demokracií přichází i úsilí o sociální spravedlnost.

S ideologií LP je tomu jinak. Ve svém liberálním pojetí je bytostně antidemokratická, a nakonec se obrací i proti svobodě. Vyhlašuje určitá skupinová privilegia za přirozená lidská práva a tím je staví mimo demokratické rozhodování. Tento proces zahajují liberálové, když John Locke koncem 17. století prohlašuje v zájmu obchodníků a vlastníků půdy za nedotknutelná vlastnická práva. Dnes obránci politické korektnosti přicházejí každý den s novými skupinovými privilegii nejrůznějších menšin, která představují jako nezcizitelná práva, aby nám zabránili svobodně mluvit a myslet.

Každý právní systém prý obsahuje požadavek univerzální platnosti. Ale to platí vždy jen v rámci jednotlivých systémů uvnitř států, např. univerzální platnost uvnitř německého či francouzského práva. I když se na něčem shodují třeba všechny západní systémy, neznamená to, že se jedná o princip univerzální. Pokud se autorka domnívá, že LP nejsou projekcí západního individualismu, proč v této diskusi zdůrazňuje naši západní identitu? Pokud si nějaká norma klade nárok univerzální závaznosti, musí s ní každý stát souhlasit, a i po souhlase je na státu, jak ji bude implementovat. Nikdo jiný mu nemůže diktovat, co má dělat.

Pokusy diktovat nesporně sílí. Ale zatím nezašly tak daleko, aby autorka mohla tvrdit, že mezinárodní právo nadřazuje ochranu lidských práv nad jurisdikci států. Zatím se stát k takovému nadřazení musí sám přihlásit. Například Mezinárodní trestní soud, který má stíhat genocidu a podobné zločiny, není od počátku uznáván hlavními velmocemi; USA se ho dokonce snaží destabilizovat. Nejenže od něho dávají ruce pryč státy, které jsou v hledáčku našich aktivistů, ale i jejich americký vzor a sponzor.

Povede rezignace na šíření LP k cynismu, jak tvrdí autorka? Spíše naopak. Je mnohem cyničtější používat moralizující rétoriku k selektivní podpoře LP podle mocenských zájmů našeho amerického spojence, jak činil V. Havel. Pokusme se podívat na kult, který kolem jeho osoby vytvářejí lidskoprávní aktivisté s veřejnoprávními a Bakalovými médii a který místy připomíná vrcholné propagandistické výkony minulého režimu, jako na havlovské absurdní divadlo. Definujme raději národní zájem nezávisle na podivné ideologii LP, která navíc mimo hrstky aktivistů nemá v české společnosti hlubší podporu. ●

Uzbekistán se otvírá. Ale kam a pro koho?

Anna Jordánová

Šavkat Mirzijojev nastoupil na post prezidenta Uzbekistánu v září roku 2016 poté, co jeho předchůdce Islam Karimov v úřadu zemřel. Když Mirzijojev obratem vyhlásil pro svou zemi program širokých reforem, nikdo nepochyboval, že změny jsou nutné. Karimov totiž této nejlidnatější středoasijské zemi vládl přes dvě dekády, už od rozpadu Sovětského svazu, a ne neoprávněně si vysloužil pověst jednoho z nejhorších autoritářů své doby. Neblaze proslul využíváním nucené práce během sklizně bavlny, vězněním a mučením politických oponentů a obrovskou korupcí.

— Mirzijojeva prohlášení vyvolala nádeji, že se situace zlepší i přes skutečnost, že sám dříve sloužil jako Karimovův premiér. Nový prezident si za svůj cíl vytyčil ukázat světu, že Uzbekistán už není uzavřená a krutá orientální despotie, ale rychle se modernizující budoucí regionální lídr, země otevřená pro byznys, kde korupce postupně mizí a na právo se dá spolehnout. Řada mezinárodních i domácích představitelů za těmito vizemi viděla (a chtěla vidět) slibnou cestu Uzbekistánu k demokracii, avšak není zdaleka jisté, že současná politická garnitura to i přes Mirzijojeva prohlášení vidí stejně.

Privatizace a bavlňový byznys

Od sovětských dob se bavlna stala až symbolickým vývozním artiklem Uzbekistánu. Nikoliv v tom smyslu, že by s ní stála a padala uzbecká ekonomika, ale spíše z hlediska dopadu na mezinárodní pověst země. Prakticky každoročně přinášely lidskoprávní organizace zprávy o donebevolající korupci a masivním porušování lidských práv, včetně nucené a dětské práce na polích. I z toho důvodu řada světových řetězců jako např. H&M nebo IKEA přestala uzbecké produkty používat. Jedním z prvních kroků v Mirzijojevých ekonomických změnách země, kterou po svém nástupu zahájil, byla privatizace právě bavlnářského sektoru. Vláda si od toho slibovala větší efektivitu celého procesu, průnik na nové trhy (včetně odvolání výše jmenovaných embargů) a v důsledku toho i nárůst příjmů do státní pokladny (např. domácím zpracováním namísto vývozu surové bavlny), a to i přesto, že v absolutních číslech objem bavlnářství klesá.

Obdobný přístup vláda zaujala i v dalších oblastech. Uzavřená a autoritářská Karimova vláda nechala řadu klíčových ekonomických sektorů v žalostném stavu. Vláda spustila celostátní privatizační program, do nějž zahrnula kromě bavlny i např. část těžebního průmyslu, dopravní infrastruktury, bank, lokálních podniků aj. Obecně se jednalo o části nekritické infrastruktury, které se buď nevyplatí držet, nebo do kterých bylo třeba nalít zahraniční kapitál.

Svoboda médií jako indikátor pro byznys

Stejně důležitým úkolem jako čelit mezinárodní kritice a embargům za porušování lidských práv (např. zákazu cestování režimních prominentů do EU nebo omezení zbrojních dodávek) bylo pro vládu v Taškentu přesvědčit potenciální investory, že poslat peníze do Uzbekistánu se vyplatí. Kromě opatření jako odstranění administrativních bariér, reformou bankovního sektoru a dalších nezbytností, bylo třeba vybudovat důvěru, že investice budou

v bezpečí. K tomu potřeboval Uzbekistán ukázat, že se skutečně stává otevřenou zemí – a to zejména v nejvíce viditelných oblastech jako jsou svoboda médií a dodržování lidských práv. Pod Mirzijojevým vedením se do Uzbekistánu postupně vrátila mezinárodní média. Také řada lidskoprávních organizací dostala povolení k činnosti – obojí bylo za předchozího prezidenta nemyslitelné. Nejviditelnějším symbolem bylo uzavření věznice Jaslyk, místa s pověstí nelidských životních podmínek a mučení vězňů, často těch politických. Na tomto základě už Uzbekistán prohlásil, že má zájem o křeslo v Radě OSN pro lidská práva.

Za svobodu médií se dokonce zasadil prezident a jeho rodina osobně. Prezidentova dcera Saida Mirzijojeva se deklarativně postavila do užšího vedení Agentury pro informace a masovou komunikaci, zodpovědnou za střezení svobody slova a tisku v Uzbekistánu a lobbowała za přijetí právní ochrany novinářů i nezávislých bloggerů. I sama hlava státu povzbuzovala nezávislé novináře k přijetí role „hlídacího psa“, obzvlášť ke sledování potenciální korupce na místní a regionální úrovni. Nicméně právě na fungování médií se ukazuje slabina chápání probíhajících uzbeckých reform jako demokratizačního procesu. Politické výzvy k novinářské odvaze a kreativitě se omezují na zefektivnění fungování státního systému, nikoli na změnu jeho povahy. Směřují k potírání rozšířené korupce v regionech a hledání chyb u místních představitelů, čímž se spíše stávají služkou režimu, než aby iniciovaly debatu o politickém rozložení sil v zemi, natož o směřování k demokracii západoevropského typu.

Bezesporu je však nutné přiznat uzbeckým reformám v této oblasti znatelný posun. To, co si dnes mohou uzbeckí novináři, blogeré a aktivisté dovolit napsat, by ještě před pěti lety bylo naprosto nemyslitelné. Nicméně někteří z nich přiznávají, že stále cítí vlastní autocenzuru – že si nejsou jistí, kam až doopravdy sahá benevolence prezidenta a jeho administrativy. Zároveň jsou stále v platnosti zákony, které novinářům jejich práci ztěžují, např. zákon o pomluvě, který rádi využívají kritizovaní politici a byznysmeni k nátlaku na konkrétní osoby nebo vydavatelství. Nelze ani přehlížet sice poměrně řídké, ale přece velmi viditelné přetrvávající případy nátlaku na konkrétní novináře a aktivisty. Nejviditelnějším příkladem z poslední doby byl případ novináře Bobomuroda Abdullajeva čelícímu obvinění v souvislosti s jeho novinářskou prací. Uzbecké úřady nikdy nespecifikovaly, čeho konkrétně se měl Abdullajev dopustit. Případ byl nakonec smeten ze stolu, nicméně až poté, co si novinář prošel nejprve kyrgyzskou a pak i uzbeckou vazbou. Nelze se proto divit, že se v mezinárodních žebříčcích (např. Freedom House) Uzbekistán v klíčových kategoriích posunul kupředu jen velmi málo nebo vůbec ne.

Na reformu čeká i volební systém v Uzbekistánu, jelikož potenciální kandidáti stále čelí mnoha restrikcím (např. překážek při registraci nových politických stran aj.). Pozitivně působí širší zastoupení žen ve volených orgánech, nicméně zůstává otázka, nakolik mají skutečný vliv na rozhodování o klíčových otázkách v zemi a nakolik je jejich role pouze deklaratorní.

Vytloukání korupce korupcí

V polovině září letošního roku zveřejnily uzbecká a švýcarská vláda významné prohlášení. Týkalo se části stomilionových majetků dcery bývalého prezidenta, Gulnary Karimové, doposud zmražených ve švýcarských bankách, jež se teď měly vrátit do Uzbekistánu. Obratem po zveřejnění odhodlání švýcarských úřadů finance poslat zpět do země původu se ale ozvali uzbeckí aktivisté s obavami, že peníze potká stejný osud, s jakým zemi opustily – totiž že opět skončí v kapsách vysokých politiků a úředníků a ve skutečnosti nijak nepomohou občanům Uzbekistánu. Švýcarské i uzbecké úřady se sice zavázaly, že budou přijaté finance spravovat transparentně a s přispěním nezávislých organizací, nicméně takto vysoké částky se mohou snadno stát příliš velkým lákadlem pro lehce ovlivnitelné uzbecké instituce.

Není nutné příliš zdůrazňovat, že obdobné obavy se vážou i k probíhající privatizaci státních podniků. Vláda plánuje převést do soukromých rukou přes tisíc z nich; na administrativní správu celého procesu založila i speciální vládní agenturu. Přes veškerá prohlášení vlády o maximální transparentnosti výběrových řízení a aukcí pro všechny zájmy se ukazuje, že přinejmenším z těch lukrativních nabídek stále profitují ti se správnými konexemi na státní aparát. Obavy ze zmizení přinejmenším části těchto fondů se nejen pro uzbeckou opozici jeví jako bezesbýtku oprávněné.

Dlouhá cesta před Taškentem

Když Š. Mirzijojev v roce 2016 představoval svou vizi Uzbekistánu, řada mezinárodních pozorovatelů byla skeptická. Nebylo jisté, jestli nový prezident nepůjde navzdory pozitivním proklamacím spíše ve šlépějích svého předchůdce. Koneckonců, dlouhá léta sloužil v Karimovově vládě, nebyl opozičníkem, který by se dostal k moci revolucí nebo náhodou. Skutečnost je taková, že situace v zemi dnes a před deseti lety je vskutku nesrovnatelná. Trendy, které jsou nyní nastavené – pokud budou pokračovat –, mohou zemi dále otevírat a řadě uzbeckých občanů mohou přinést zajímavý ekonomický profit.

Na pozadí technických výkazů a privatizačních tabulek je však hodnotové směřování uzbecké společnosti podstatně nejasnější. Ve vzletných deklaratorních prohlášeních i strategických dokumentech jsou za cíl uzbeckých reform udávány ekonomická stabilizace země, její otevření se světu, odstranění korupce a obecně zlepšení její organizace, nikoliv však demokratizace. Do politického systému nevstupují nové strany nebo noví nezávislí aktéři a veřejné diskuse se vedou jen v mantinelech vymezených stávající garniturou. Odstraňují se největší excesy v porušování lidských práv (včetně např. mučení ve věznicích), ale stále chybí kritická reflexe krvavých událostí v Andižanu v roce 2005. Bude úkolem zejména pro evropské země, aby na pozadí (bezesporu pozitivně) rozvíjejících se ekonomických vztahů na tato citlivá témata nerezignovaly. ●

→ Těžko hledat lepší symbol obrovské korupce minulé éry, než byla právě kariéra extravagantní Gulnary Karimové. Přezdívalo se jí „uzbecká princezna“ a skandály spojené s její osobou otrásaly pověstí ruských, švédských či německých firem. Právě přes ni svého času vedla cesta k nejlukrativnějšímu byznysu v zemi. Ještě za života a vlády jejího otce Islama Karimova ale vlivem vnitřních bojů o moc v zemi i napnutými vztahy v prezidentské rodině padla z výsluní nejprve do domácího vězení, a nakonec za skutečné mříže. Oficiální (a bezpochyby oprávněná) obvinění byla korupčního charakteru, nicméně řadě uzbeckých špiček nijak nevadilo, že žena, která toho na mnohé z nich hodně věděla, bude mlčet. Gulnara se navíc nachází na sankčním listu Spojených států podle tzv. Magnického zákona. V posledních měsících se opakovaně snažila z vězení dostat, mj. i nabídkami štědrých finančních prostředků do Uzbecké státní pokladny, zatím však neúspěšně.

Příčiny humanitární krize myanmarských Rohingů

V důsledku tvrdých represí ze strany myanmarské armády a místních buddhistických milicí uprchlo v období od srpna 2017 z Myanmaru (Barmy) do sousedního Bangladéše více jak 750 000 Rohingů. Počet rohingských uprchlíků zde tak přesáhl milion a jejich exodus vyvolal silnou kritiku ze strany mezinárodního společenství. To se dnes převážně kloní na stranu Rohingů a své argumenty staví na nutnosti dodržování lidských práv. V tomto smyslu referují i světová média. Oproti tomu postoje úřadů i většinové veřejné mínění v Myanmaru jsou proti Rohingům dlouhodobě zaměřeny. Ti jsou zde vnímáni jako cizí, problémové etnikum. Tyto postoje vycházejí z místních ekonomických, mezietnických a náboženských vztahů, které se začaly utvářet hluboko v minulosti. Významnou roli sehrály i ekonomické zájmy politických a podnikatelských kruhů napojených na myanmarskou armádu a Čínu a mezinárodní šíření islamismu. Jen malá část kritiků rovněž chápe, že myanmarská vláda má v situaci, kdy si významnou moc v zemi nadále udržuje armáda, jen omezené prostředky represe Rohingů zastavit. Stále zřetelněji se ukazuje, že pouhý politický tlak ze strany mezinárodního společenství na dodržování lidských práv v Myanmaru nestačí. Bez pochopení a eliminace vnitřních reálných příčin krize nebude možné tento dnes už vleklý humanitární problém úspěšně vyřešit.

Nevítané etnikum

Současné negativní postoje většinové barmské společnosti vůči Rohingům mají kořeny v ekonomických a sociálních vztazích mezi etniky indobengálského původu, která vyznávají převážně islám (Rohingové), a etniky tibetobarmského původu, jejichž příslušníci jsou převážně buddhisté (Rakhinové), v dnešním myanmarském svazovém státu Arakanu. Ten vždy tvořil přechodové území mezi Indií a Barmou/Myanmarem. K migracím do Arakanu a střetávání obou etnických celků a vlivů zde docházelo již od 9. století n. l. Vytvořily se modely koexistence různých etnik, jež však byly v britském koloniálním období (1824–1948) silně narušeny britskou politikou podpory migrace levných pracovních sil z Indie do tehdejší Barmy, v případě Arakanu migrace z bengálského Čattagrámu. Silný početní nárůst vrstvy migrantů z indického subkontinentu, která prakticky ovládla místní ekonomiku v Arakanu, vyvolávaly averzi ze strany většinového tibetobarmského obyvatelstva. Ta za 2. světové války vyústila do rozsáhlých etnických čistek prováděných na obou stranách. Po skončení války pak rovněž do snah Rohingů o odtržení severního Arakanu od Barmy a jeho připojení k Východnímu Pákistánu (Bangladéši). Za nezávislost Rohingů vedly ozbrojený boj např. Strana mudžáhidů či později Národní organizace arakanských Rohingů. Situaci zhoršoval i pokračující příliv migrantů, kteří v důsledku vleklé a krvavé občanské války ve Východním Pákistánu přecházeli přes hranici do Arakanu. Zde se střetávali s místními starousedlíky.

Zejména po nástupu vlády vojenské junty v Barmě v roce 1962 byly jakékoli emancipační snahy Rohingů tvrdě potlačovány, a ti se zde stali silně perzekuovanou a marginalizovanou menšinou. Barmské úřady začaly omezovat jejich pohyb, vlastnictví půdy, porodnost, přístup ke vzdělání, podnikání a zdravotní péči. Na základě Občanského zákona z roku 1982 Rohingové nemají status barmské národnosti (tainyintha), ale jsou označováni barmskými úřady za „Bengálce“ či „Čittagrámce“, resp. dočasné imigranty z dnešního Bangladéše. V důsledku tvrdých represí proběhly již v letech 1978 a 1991–1992 dva exody, při nichž uprchly do sousedního Bangladéše statisíce Rohingů. Jejich situace v Myanmaru se nezlepšila ani po přijetí nové ústavy v roce 2008 a během následné vlny demokratických změn. Podivný občanský zákon z roku 1982 zde zůstává nadále v platnosti.

Strategické území

V ekonomice Arakanu v minulých letech dominoval malý počet zámožných podnikatelů, napojených

na vládní Imigrační centrálu pohraničních oblastí. Tato operační skupina kombinovala složky armády, imigrační úřady, celní službu, policii a zpravodajskou službu. Jejich agentury každý rok vydávaly koncese na obchod se základními komoditami včetně rýže, drůbeže, ryb či výrobu rybářských sítí. Podnikatelské elity a Imigrační centrála tak v severním Arakanu vytvořily prakticky všemocnou hospodářsko-administrativní oligarchii. Svě pozice si udržely i po nástupu demokratické vlády v Myanmaru v roce 2015.

Obrovskou příležitostí tomuto uskupení poskytla čínská ekonomická expanze. Čína se rozhodla v rámci projektu Nové hedvábné stezky propojit své jihozápadní oblasti s Bengálským zálivem. To znamená výstavbu ropovodu, plynovodu, železnice a nových komunikací přes myanmarské území. Na ostrově Ramrí v Arakanu vzniká velká průmyslová zóna a přístav pro zámožské lodě. Je zřejmé, že ten, kdo kontroluje Arakan, bude mít v budoucnu přístup k obrovským finančním ziskům – a ty si myanmarští byznysmeni nechtějí nechat ujít. Problematičtí Rohingové, zejména jejich ozbrojené hnutí, jež by mohlo industriální projekty v Arakanu ohrožovat teroristickými útoky, do tohoto obrazu nové prosperity nezapadají. Představují bezpečnostní problém, který je třeba eliminovat. Je zřejmé, že zájmy myanmarských ekonomických elit a čínských investorů se staly významným katalyzátorem krize Rohingů.

Islámský faktor

Dne 25. srpna 2017 došlo k sérii útoků na tři desítky policejních postů a armádní základnu v Arakanu. Nejméně 59 útočníků a 12 členů barmských bezpečnostních sil bylo zabito. K útokům se přihlásila Organizace spásy arakanských Rohingů (Arakan Rohingya Salvation Army, ARSA). Očividně se jednalo o organizaci nového typu, napojenou na mezinárodní islamistické kruhy. Vůdce organizace Ata Ullah byl identifikován jako syn rohingských emigrantů do Pákistánu. Narodil se v Karáči a vyrůstal v saúdskoarabské Mekce, kde navštěvoval islámské školy. Prošel vojenským výcvikem v táborech Tálibánu v Pákistánu a možná i v dalších zemích.

Myanmarské armádní velení a rovněž podnikatelské kruhy se zájmy v Arakanu byly koordinovaností útoků silně zneklidněny, a proto se rozhodly problém Rohingů „definitivně vyřešit“. Myanmarská armáda, tatmato, zahájila v Arakanu rozsáhlé vojenské operace, jejichž oficiálním cílem byl boj proti teroristům, fakticky zde však začala za podpory místních buddhistických milicí Rohingy vyhánět z domovů a vypalovat jejich vesnice. Tisíce Rohingů se staly obětí vražd, mučení, zná-

silňování. Záměrem očividně bylo vytlačit jejich co největší množství za hranici do Bangladéše. OSN označila toto počínání za „učebnicový případ etnických čistek“.

Vedle bezpečnostních a ekonomických zájmů vedly velení tatmato k tak razantnímu postupu i další důvody. Armáda se tak mohla prezentovat v očích barmské veřejnosti jako ochránce národa a buddhismu. Islámská hrozba je dnes v barmském buddhistickém prostředí závažným, často diskutovaným tématem a silným politickým argumentem. V Myanmaru dochází k protimuslimským nepokojům. Napětí mezi buddhisty a muslimy je přizívované nově zformovanými buddhistickými radikálními organizacemi a radikálními mnichy. Nechvalnou proslulost si v této souvislosti získalo např. dnes už zakázané Sdružení na ochranu národa a náboženství, známé pod barmským akronymem Ma Ba Tha. Tito mniši negativně vnímají úbytek dotací a noviců v klášterech a také šíření fundamentalistického islamismu v Asii, zejména v sousedním Bangladéši, Malajsii a Indonésii.

Polo-demokracie

Etnické čistky Rohingů vyvolaly silnou kritiku ze strany OSN, organizací lidských práv, náboženských kongregací, vlád řady zemí, světových celebrit aj. Vláda Národní ligy za demokracii (NLD) v čele s proslulou barmskou disidentkou Su Ťij, vzešlá z voleb v roce 2015, je kritizována za neschopnost čistky zastavit. Z ikony boje za lidská práva, která za boj proti barmské vojenské junte strávila 23 let v domácím vězení, se Su Ťij stala v očích velké části světové veřejnosti politickým páriou. Jsou jí demonstrativně odnímána mezinárodní ocenění a čestné doktoráty, mnozí volají po tom, aby vrátila Nobelovu cenu za mír, kterou získala v roce 1991 na návrh českého prezidenta Václava Havla.

Jen málokdo si uvědomuje, v jak komplikovaném postavení Su Ťij je. Národní liga za demokracii sice vyhrála v roce 2015 volby, armáda a na ni navázané politicko-podnikatelské kruhy si však nadále udržují významné postavení v myanmarské ekonomice a politice. Události v Arakanu, kde si tatmato počíná prakticky nezávisle, jasně prokázaly skutečnost, jak omezené prostředky má vláda NLD pro zasahování do záležitostí armády.

Su Ťij a její nejbližší spolupracovníci v NLD rovněž musejí kalkulovat s veřejným míněním, které je v Myanmaru proti Rohingům dlouhodobě zaměřeno, radikálními názory přicházejícím z buddhistické obce a v neposlední řadě i s protirohingskými názory v jejich vlastní straně. Proti Rohingům se poněkud paradoxně vyslovují i někteří z bývalých

→ Rohingové představují pro myanmarské ekonomické elity bezpečnostní problém, který je třeba eliminovat.

myanmarských politických disidentů, ověčených cenami za boj za lidská práva a demokracii. Pro Su Ťij by bylo snadné razantně vystoupit ve věci krize Rohingů, jenomže by tím s velkou pravděpodobností oslabila postavení NLD na domácí politické scéně a torpédovala své dosavadní snahy o prosazení demokracie v Barmě. Když volila mezi rolemi mezinárodní ikony a národního politika, zvolila si očividně druhu možnost. To ji přivedlo i k mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu, kde obhajovala Myanmar proti obvinění z genocidy Rohingů.

Osud Rohingů zůstává nejasný. Jejich repatriace se vleče a je mnohdy ještě úmyslně zpomalována. Díky rozsáhlé mezinárodní podpoře se sice zásobovací situaci v uprchlických táborech daří zvládat, četné zprávy však hovoří o tom, že zde narůstají takové negativní jevy, jako je zneužívání drog, obchod s lidmi aj. Hrozí, že se tábory stanou živnou půdou islámského extremismu. Jestliže se v dohledné době nepodaří nalézt uspokojivé řešení problému Rohingů, z dočasných uprchlických táborů v Bangladéši se stanou tábory trvalé, tak jak k tomu došlo např. v Palestině. Účinné řešení problému Rohingů by mělo zahrnovat nejen návrat uprchlíků do Myanmaru, ale rovněž řadu dalších opatření, jako jsou udělení myanmarského občanství Rohingům a jejich integrace do politického života v Myanmaru, záruky návratu do jejich původních vesnic, podpora dialogu mezi komunitami, zejména mezi buddhisty a muslimy, posílení bezpečnosti v Arakanu aj. To zřejmě nebude možné provést bez vyřešení výše diskutovaných příčin krize a rovněž nastolení skutečně demokratického režimu v Myanmaru. Nadcházející všeobecné volby v Myanmaru, plánované na listopad 2020, mohou k problému Rohingů říci mnohé. ●

→ Ten, kdo kontroluje Arakan, bude mít v budoucnu přístup k obrovským finančním ziskům.

Lidská práva v Austrálii

V roce 2020 končí australské členství v Radě OSN pro lidská práva za období 2018–2020. Austrálie (spolu s novějšími tichomořskými členy Fidži a Republikou Marshallovy ostrovy) se jako první země z tichomořského regionu snaží v Radě posílit hlasy svých sousedů a argumentuje svým dlouhodobým závazkem k dodržování občanských a politických práv.

moderní zemi prosazující stejná práva a příležitosti, přinejmenším pro „žádoucí“ občany. Cílem australské politiky bylo přilákat bílou a kvalifikovanou mužskou pracovní sílu, která bude dobře zaplácena, aby byl takový obraz potvrzen a udržen. „Nebílí“ a někdy i pracující ženy byli považováni za ohrožení tohoto ideálu. V červenci 2020 organizace Human Rights Watch (HRW) předložila zprávu s pravidelným celkovým hodnocením Austrálie s výsledkem, že země nadále vykazuje porušování práv žadatelů o azyl a uprchlíků a práv původního obyvatelstva. HRW též zjistila problémy v oblasti práv dětí, starších osob a osob se zdravotním postižením, jakož i v oblasti národní bezpečnosti a protiteroristických opatření.

Žadatelé o azyl a uprchlíci

Od sedmdesátých let sice Austrálie oficiálně podporuje multikulturalismus, tato politika a koncept jsou však zpochybňovány zejména v otázkách, které mezinárodně rezonují jako

globální hrozby – terorismus nebo nedostatečná sociální soudržnost ve společnosti. Tyto problémy jsou často spojené s neúspěšnou integrací do australské společnosti, nebo naopak s neochotou místních obyvatel přijmout rostoucí etnokulturní rozmanitost. Austrálie je signatářem Úmluvy o uprchlících a imigrační program je částečně věnován poskytování ochrany uprchlíkům. Australské vlády se v posledních letech s různou mírou úspěšnosti pokoušely zamezit neoprávněnému vstupu lidí bez víz na své území zachováním povinného zadržení za účelem zpracování jejich evidence. Tito lidé jsou lidově označováni jako „boat people“. Od roku 2012 bylo na Nauru nebo Papuu-Novou Guineu (PNG) jako součást australské politiky zpracování evidence uprchlíků mimo území Austrálie vysláno více než 4000 osob. Od června 2020 je v hotelu v Brisbane, ve státu Queensland, drženo více než 100 mužů z Manusu (ostrov patřící k PNG) a Nauru poté, co byli převezeni k lékařské péči na pevninu. Jsou kvůli pandemii COVID-19 drženi v uzavřených prostorách. Australský parlament přijal legislativní opatření o odstranění mobilních telefonů z míst, kde jsou uprchlíci a žadatelé o azyl zadržováni, což bylo široce kritizováno.

Osm let žije v těchto zařízeních několik stovek osob v nelidských podmínkách, se zhoršujícím se duševním zdravím a s nedostatečným kontaktem s rodinami. Jsou známy případy sebeopoškození a pokusů o sebevraždu, kterých není málo. Uprchlíci a žadatelé o azyl byli převezeni do Austrálie kvůli lékařskému ošetření až poté, co jejich právníci vyhrožovali zahájením soudního řízení, v některých případech se jednalo o děti ve věku do 10 let trpící akutními duševními chorobami, některé se pokusily o sebevraždu. Po kampani několika organizací zaměřených na oblast budování občanské společnosti a lékařských odborníků nezůstaly na Nauru žádné děti, avšak v PNG jsou žadatelé o azyl terčem násilí nebo vyhrožování místních obyvatel, protože jim orgány poskytují nedostatečnou ochranu. Austrálie již několikrát prohlásila, že tato evidenční střediska fungují pod místní jurisdikcí, ale Vysoký komisař OSN pro uprchlíky (UNHCR) opakovaně vyjádřil postoj, že Austrálie je odpovědná za ty, kteří jsou na základě této dohody násilně přemístěni.

Původní obyvatelé

Původní Australané tvoří pouze 3 % populace země, jsou však v systému výkonu trestu výrazně nadměrně zastoupeni, často kvůli drobným přestupkům, jako jsou např. nezaplacené pokuty. Austrálie zadržuje děti ve věku 10 let. Jsou případy, kdy za noc tři z pěti (59 %) zadržova-

ných dětí ve věku od 10 do 17 let byly potomky původního obyvatelstva, přestože v této věkové kategorii tvoří pouze 5 % z celkového počtu australských obyvatel. Během demonstrací hnutí „Black Lives Matter“ se protestovalo proti policejnímu násilí i v Austrálii. Zde navíc i také proti tomu, že vláda nebyla schopna zabránit útokům ve věznicích, během nichž umírali především původní obyvatelé.

Protesty mířily proti rasismu a zaujatosti, proti chybějícímu financování komunit původních obyvatel, jejich politickému zastoupení nebo samotnému uznání. Nedávno se 35 organizací původních obyvatel a organizací zabývajících se lidskými právy spojilo v boji proti těžebnímu gigantu Rio Tinto, a požadovaly, aby byl odstraněn ze světového indexu firem zastávající lidskoprávní přístup ve svých politikách zveřejňovaném Corporate Human Rights Benchmark, a to v návaznosti na to, že společnost v květnu pomocí výbušniny zničila posvátná místa původních obyvatel v západní části Juukan Gorge v Západní Austrálii. Tato událost vedla k tomu, že tři vedoucí pracovníci, včetně generálního ředitele, odstoupili, což je v australské historii nevídaná věc.

Australský dialog o lidských právech

V roce 2019 australská komise pro lidská práva zahájila projekt australského dialogu o lidských právech (An Australian Conversation on Human Rights) „Free and Equal“. Cílem je zjistit, jak by měl vypadat efektivní systém ochrany lidských práv v Austrálii ve 21. století a jaké kroky musí země udělat, aby takových cílů dosáhla. V konečném důsledku musí Austrálie zajistit, aby tato debata byla nestranná a zahrnovala širokou škálu populace, zejména těch, kteří se staví proti ochraně lidských práv žadatelů o azyl nebo uprchlíků. Austrálie by měla zavřít zahraniční evidenční centra a systém zpracování evidence žadatele o azyl v Austrálii. Měly by být stanoveny přiměřené časové limity pro zadržení. V otázce původních obyvatel by měly být přijaty kvalitnější strategie pro snížení míry věznění ve spolupráci s komunitami původních obyvatel a těch z ostrovů Torres Strait (etnicky se lišících od původních obyvatel Austrálie, ostrovy jsou součástí státu Queensland). Mělo by skončit neuspokojivé zacházení s vězni, ale také s dětmi ve vazebních zařízeních pro mládež, a pachatelé by za to měli nést odpovědnost. Ačkoli se tento dokument nezabýval jinými aspekty lidských práv, jako je zdravotní postižení nebo práva starších osob, měly by být prováděna politika a opatření v souladu s příslušnými úmluvami OSN na podporu zdravých a komunitních služeb. ●

Často se zapomíná, že Austrálie byla zakládajícím členem OSN, pomáhala při vypracování Všeobecné deklarace lidských práv a je signatářem různých mezinárodních dohod o lidských právech. Nicméně vyjednávací tým se snažil zajistit, aby politika „bílé Austrálie“ (zákaz veškeré cizí barevné imigrace, včetně domorodých Australanů, kteří byli považováni za „vymírající rasu“), zavedená od roku 1901, nebyla deklarací ohrožena. Je ironií, že Austrálie je považována za ráj pracujících lidí, za

#Ženyjsou, ale ne vždy se jim dostane příležitosti být slyšeny. O Databázi expertek na zahraniční politiku

Navzdory formálně rovným příležitostem pro muže a ženy se i na konci druhé dekády 21. století v řadě oblastí stále setkáváme s doznívajícími projevy historicky patriarchálních struktur. Kromě výraznějšího zastoupení mužů na hierarchicky vyšších kariérních pozicích či ve významných politických funkcích, jde také o problém převládajícího zastoupení (bílých) mužů v debatách, médiích a poradních orgánech. Nedostatečné zapojení žen totiž nutně vede k deformaci debaty a jejímu ochuzení. Témata související se zahraniční politikou a mezinárodními vztahy tak nejsou výjimkou.

V Asociaci pro mezinárodní otázky (AMO) nám záleží na rovných příležitostech pro všechny. Jednou z cest, kterou chceme genderovou rovnost podpořit, je vytvoření Databáze expertek na zahraniční politiku. Ta má pořadatelům/kám akcí a médiím usnadnit přístup k expertkám na daná témata a pomoci tak utvářet více diverzifikovaný veřejný prostor. Už teď obsahuje více jak 130 profilů expertek na různá mezinárodní témata a stále se rozrůstá. V budoucnu chceme také využít sdružující potenciál databáze a utvářet tak expertní komunitu. O to se snažíme už od roku 2017 v podobě setkání odbornic z různých oblastí souvisejících s mezinárodními vztahy a zahraniční politikou. Součástí těchto setkání je do jisté míry i sdílení osobních pracovních zkušeností. Cílem je mj. podnítit vznik sítě navzájem propojených expertek. Jsou to právě takové sítě kontaktů, které lidem výrazně pomáhají v kariérním růstu a získávání pracovních příležitostí. Nutno dodat, že „mužské“ sítě jsou obvykle výrazně rozvinuté.

Muži historicky ve společnosti dominovali na všech socio-ekonomicko-politických úrovních a jsou tak oproti ženám velmi napřed. Ženy ovšem prokazují úsilí o emancipaci, tak jak ji vnímáme dnes, již od počátku moderní průmyslové společnosti. To v řadě oblastí vedlo k narovnání podmínek, ovšem v některých případech pouze formálnímu. Pokud se podíváme na oblast vzdělávání, doktorát u nás v současné době studuje celých 45 % budoucích odbornic, 60 % absolventů vysokých škol jsou ženy. Proč nejsou zcela přirozeně zastoupeny ve veřejném prostoru ve stejné míře jako jejich mužští kolegové? Máme tedy ve skutečnosti všichni a všechny stejné možnosti? Nebo stále narážíme na pomyslný skleněný strop?

Je-li cílem spravedlivá společnost, nelze ženám otevírat stejné možnosti pouze domněle. To, jakým způsobem dochází k naplňování genderové rovnosti ve veřejném prostoru, je přitom do značné míry zodpovědnost nejen samotných žen a mužů, ale institucí a organizací, které tento veřejný prostor tvoří. Nerovnosti je nutné odstraňovat vědomě, samo se to neudělá. V této diskusi jde o to, abychom ukázali, že jsou mezi námi vzdělané a schopné ženy, jejichž odbornost a životní zkušenosti mají ve veřejné debatě své místo.

Jsme tedy přesvědčeni, že v oblasti, které se věnujeme nejvíce, tedy zahraniční politice, najdeme mnohem více odbornic, než jich dnes na veřejnosti vystupuje. Zkušenost je často taková, že pokud vznášíte námitku a upozorňujete na tuto formu diskriminace, dočkáte se argumentu, že ženy expertky v dané tematické oblasti nejsou, nebo je těžké je sehnat, nemají čas a tak podobně. Důvodů nerovného zastoupení žen a mužů ve veřejných debatách, a koneckonců i poradních orgánech a na

rozhodovacích pozicích, je mnoho. Pojdme si uvést dva z nich. Podle tradičních genderových rolí péče o děti a domácnost ve většině případů stále padá na ženu. V praxi je pro ni tedy mnohem složitější uvolnit se z výše zmíněných povinností a dorazit na večerní debatu, nebo obratem do televizního studia. Zde se tedy jedná o problém sociokulturní. Tyto skutečnosti způsobují, že je těžší ženy do debat dostat fyzicky. Řešení ale záleží na osobním přístupu každého z nás k genderově podmíněným společenským rolím. Ať už z pozice organizátora/ky panelu, nebo na soukromé úrovni v otázkách péče o rodinu a domácnost. Druhým důvodem je pak výše naznačená a možná také často nevědomá diskriminace, kdy si pořadatelé/ky ani nevšimnou, že jejich debata postrádá jakoukoliv diverzitu. Zde samozřejmě přichází v úvahu zamýšlet se nad diverzitou v mnohem širším kontextu; tedy názorovou, generační, etnickou a tak podobně.

V kontextu výše naznačeného občanského boje lze zmínit čerstvé vítězství demokratické strany v amerických prezidentských volbách, které s sebou přináší skutečně historický moment. Kamala Harris se totiž stane vůbec první americkou viceprezidentkou. Ve svém povolebním projevu prohlásila, že její úspěch není úspěchem pouze jí samé, ale úspěchem všech žen a mužů, kteří za rovná práva v historii bojovali. Nehovoříme tedy pouze o snaze více slyšet názory žen, protože jsou ženy, ale protože tvoří polovinu lidstva a jsou mezi nimi erudované a motivované osobnosti. Na obecné rovině je otázka rovného zastoupení žen otázkou spravedlnosti a cestou k naplňování porevoluční svobody. Svoboda bez rovnosti totiž není svoboda. Měli bychom při utváření veřejného a mediálního prostoru brát v potaz, že je mezi námi mnoho schopných jedinců a dát jim stejné příležitosti se v něm prosadit. Opomenout nelze ani fakt, že v důsledku absence žen debata přichází o jednu z klíčových a relevantních perspektiv. Nejde o to, že by ženy v oblasti zahraniční politiky „přirozeně“ preferovaly konsenzuální a mírová řešení, taková generalizace zjevně neodpovídá realitě. Ovšem být v tomto světě ženou s sebou nese odlišnou zkušenost než být mužem – a v diskusi nejen o zahraniční politice by obě tyto zkušenosti měly být zohledněny. Databáze expertek na zahraniční politiku se snaží usnadnit přístupy k naplňování rovnosti genderové a posunout tak úroveň diskusí o krok dál.

Více informací můžete najít na stránce databáze-expertek.amo.cz. Tímto také vyzýváme odbornice v oblasti mezinárodních vztahů a příbuzných oborů, aby se do Databáze přihlásily – buďte příkladem nastupující generaci odbornic. ●

Mezinárodní politika 3/2020 (třetí číslo ze tří)

Vydal: Ústav mezinárodních vztahů, v.v.i.

Šéfredaktor: Tereza Soušková

Ředitel ÚMV: Ondřej Ditrych

Oddělení správy a služeb ÚMV: Jiří Mach

Korektury: Vladimír Trojánek

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50, Praha 1

Registrováno MK ČR E 5210

Vznik čísla podpořilo Ministerstvo zahraničních věcí ČR v rámci dotačního

programu Priority zahraniční politiky ČR a mezinárodní vztahy

Výtisk je neprodejný.

